

Дворницька Н. І.

Лінгвокраїнознавство Польщі

Посібник

м. Кам'янець-Подільський
2018 р.

УДК 81.1:008(438)(075.8)
ББК 81.415.3-006я73
Д24

Рецензенти:

Чикарькова М. Ю., доктор філософських наук, кандидат філологічних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних наук, теорії і права Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ.

Марчук Л. М., доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови К-ПНУ ім. І. Огієнка

Дворницька Н. І.

Д24 Лінгвокраїнознавство Польщі. Навчально-методичний посібник.

Посібник присвячено одному з найважливіших аспектів вивчення іноземних мов, що передбачається науковою дисципліною "Лінгвокраїнознавство", а саме – можливості вивчати мову не тільки як новий структурований код, новий спосіб вираження думок, але й як джерело відомостей про культуру, історію, побут, ментальні особливості нації, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавство, безперечно, має й виховне гуманітарне значення, оскільки, знайомлячись з новою культурою, студенти, з одного боку, починають краще розуміти власне культурне середовище, а з іншого – багатство, розмаїття та єдність загальнолюдського мовно-культурного надбання.

Друкується згідно рішення науково-методичної ради факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка від 7 лютого 2018 року (протокол № 8).

ВСТУП

Лінгвістика XXI ст. активно розробляє напрям, у якому мова розглядається як культурний код нації, а не просто засіб комунікації та пізнання. Фундаментальним підґрунтям даної концепції є праці В. Гумбольдта, О.О. Потебні, Ф.І. Буслаяна, Е. Сепіра та інших видатних учених.

Мова не тільки відображає світ, але й інтерпретує його, створюючи особливу реальність, в якій живе людина. Цілком очевидним є те, що мова, наука про мову, посідає авангардні методологічні позиції в системі будь-якого гуманітарного знання. При цьому слід зауважити, що наукові пошуки в лінгвокраїнознавчому аспекті передбачають поєднання досліджень в сфері мови з вивченням історії та культури народу, мова якого вивчається, оскільки, як стверджує польський лінгвіст S.Dubisz, *"język jest rozumiany w duchu strukturalistycznym jako system znaków służących do porozumiewania się przez członków danego narodu, społeczeństwa, grupy etnicznej; historia to dzieje państwa, narodu, społeczeństwa, proces ich rozwoju; kultura oznacza całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości wytworzonego w ogólnym rozwoju historycznym"* [63, с.17].

Великий обсяг інформації про світ надходить до людини через лінгвістичний канал, тому можна стверджувати, що людина живе більше в світі концептів, створених у зв'язку з інтелектуальними, духовними, соціальними потребами, ніж у світі речей. Можна стверджувати, що адаптація людини в суспільстві, її успіх, досягнення значною мірою залежать від того, наскільки володіє вона словом, інформацією, наскільки може застосувати її відповідно до соціально-ментальних умов комунікації.

Даний посібник висвітлює логічність та актуальність виникнення науки "Лінгвокраїнознавство" в новій, антропоцентричній парадигмі знань, об'єкт та предмет дослідження нової науки, підкреслюючи, що основним її завданням є ознайомлення, на фоні вивчення мови, з культурою народу, особливостями побуту, історією. Можна стверджувати, що лінгвокраїнознавство розуміється як культурознавство, орієнтоване на задачі та потреби вивчення іноземних мов.

Посібник присвячено одному з найважливіших аспектів вивчення іноземних мов, що передбачається науковою дисципліною "Лінгвокраїнознавство", а саме - можливості вивчати мову не тільки як новий структурований код, новий спосіб вираження думок, але й як джерело відомостей про культуру, історію, побут, ментальні особливості нації, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавство, безперечно, має й виховне гуманітарне значення, оскільки, знайомлячись з новою культурою, студенти, з одного боку, починають краще розуміти власне культурне середовище, а з іншого - багатство, розмаїття та єдність загальнолюдського мовно-культурного надбання.

ВСТУП

Лінгвістика ХХІ ст. активно розробляє напрям, у якому мова розглядається як культурний код нації, а не просто засіб комунікації та пізнання. Фундаментальним підґрунтям даної концепції є праці В. Гумбольдта, О.О. Потебні, Ф.І. Буслаєва, Е. Сепіра та інших видатних учених. Так, В. Гумбольдт стверджував: «Межі мови моєї нації означають межі мого світосприйняття» (18, с.37).

Мова не тільки відображає світ, але й інтерпретує його, створюючи особливу реальність, в якій живе людина. Цілком очевидним є те, що мова, наука про мову, посідає авангардні методологічні позиції в системі будь-якого гуманітарного знання. При цьому слід зауважити, що наукові пошуки в лінгвокраїнознавчому аспекті передбачають поєднання досліджень в сфері мови з вивченням історії та культури народу, мова якого вивчається, оскільки "*język jest rozumiany w duchu strukturalistycznym jako system znakow służących do porozumiewania się przez członków danego narodu, społeczeństwa, grupy etnicznej; historia to dzieje państwa, narodu, społeczeństwa, proces ich rozwoju; kultura oznacza całość materialnego i duchowego dorobku ludzkości wytworzonego w ogólnym rozwoju historycznym lub określonej epoki*" (63, с.15).

Великий обсяг інформації про світ надходить до людини через лінгвістичний канал, тому можна стверджувати, що людина живе більше в світі концептів, створених у зв'язку з інтелектуальними, духовними, соціальними потребами, ніж у світі речей. Можна стверджувати, що адаптація людини в суспільстві, її успіх, досягнення значною мірою залежать від того, наскільки володіє вона словом, інформацією, наскільки може застосувати її відповідно до соціально-ментальних умов комунікації.

Даний посібник висвітлює логічність та актуальність виникнення науки "Лінгвокраїнознавство" в новій, антропоцентричній парадигмі знань, об'єкт та предмет дослідження нової науки, підкреслюючи, що основним її завданням є ознайомлення, на фоні вивчення мови, з культурою народу, особливостями побуту, історією. Можна стверджувати, що лінгвокраїнознавство розуміється як культурознавство, орієнтоване на задачі та потреби вивчення іноземних мов.

В процесі аналізу предмету дослідження дисципліни, акцентується увага на тому, що фразеологізми, безеквівалентна лексика, пареміологічний фонд, обряди, ритуали, традиції (вивчення яких неможливе без знання історії народу, основних етапів та особливостей формування країни) – невичерпне джерело відомостей, знань про культуру та менталітет нації.

У посібнику акцентовано увагу на основних складових лінгвокраїнознавства як гуманітарної дисципліни (Історія формування нації; Традиції, Пареміологічний фонд).

Даний підхід передбачає подальшу розробку та створення посібників-практикумів з поглибленим аналізом основних предметів дослідження наукової дисципліни

"Лінгвокраїнознавство"

РОЗДІЛ 1. Лінгвокраїнознавство – наука к. ХХ -ХХІ ст.ст.

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО В СУЧАСНІЙ АНТРОПОЦЕНТРИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ЗНАНЬ. ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Очевидно, що наука взагалі та лінгвістика зокрема формувалися впродовж тисячоліть, переживаючи різні етапи, періоди. Питання про парадигму наукових досліджень як модель постановки наукових проблем та сукупності прийомів та методів вперше було сформульовано у відомій роботі Т. Куна "Структура наукових революцій", опублікованій у 1962 р. Т. Кун пропонував розглядати наукову парадигму як тенденцію наукової спільноти, що керується у своїй дослідницькій діяльності певною сукупністю знань та підходом до об'єкту дослідження (в даному випадку – до мови). Вчений підкреслював, що в лінгвістиці (та й взагалі в гуманітарних науках) парадигми не заміняють, а накладаються одна на одну, співіснують в один і той самий час, ігноруючи опонента.

Традиційно виділяються три наукових парадигми – *порівняльно-історична*, *системно-структурна* й, нарешті, *антропоцентрична*. Дослідження останніх років схильні виділяти ще й сакральну та філософську парадигми із специфічними цілями та завданнями.

Порівняльно-історична парадигма була власне першою науковою парадигмою в лінгвістиці, оскільки порівняльно-історичний метод був першим спеціальним методом дослідження мови. Все ХІХ ст пройшло під егідою даної парадигми.

В *системно-структурній парадигмі* увага акцентується на знаковому символі, назві, тому в центрі дослідження є слово. Навіть у третьому тисячолітті можна досліджувати мову усе ще в межах системно-структурної парадигми; ця парадигма продовжує існувати в лінгвістиці й число її послідовників є досить значним.

В руслі цієї парадигми традиційно будуються підручники та академічні граматики, пишуться різноманітні довідники. Фундаментальні дослідження, виконані в межах цієї парадигми, є цінним джерелом знань, відомостей не тільки для сучасних дослідників, але й для майбутніх лінгвістів, що працюватимуть в інших парадигмах.

Антропоцентрична парадигма, ідея якої в наш час може вважатися загальноновизнаною для багатьох лінгвістичних досліджень, концепцій, ґрунтується на уявленні про людину (її світосприйняття, аспекти еволюції та формування) в якості головного предмету дослідження, точки відліку. Означена наукова парадигма, що склалася на рубежі тисячоліть, презентувала нові задачі в процесі дослідження мови, вимагаючи нових методик, нових прийомів аналізу мовних одиниць, категорій, правил.

Антропоцентрична парадигма — це переведення інтересів дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкт, точніше, суб'єкта, тобто відбувається аналіз людської сутності в

мові й мовного організму – в людині, адже, за словами І.О. Бодуена де Куртене, «язык существует только в индивидуальных мозгах, только в душах, только в психике индивидов или особей, составляющих данное языковое общество, имеющих единую историческую память» [7, с.157].

Починаючи з ХІХ ст. (Я. Грімм, Р. Раск, В. Гумбольдт, О. Потебня) проблема взаємозв'язку, взаємодії мов, історії та культури (незважаючи на певні пріоритети прийомів та методів структурно-системної наукової парадигми) є, безперечно, однією з найперспективніших у мовознавстві.

Слід нагадати, що найперші спроби вирішення цієї проблеми вбачаються в працях В. Гумбольдта, основні положення концепції якого можна звести до наступного:

- матеріальна та духовна культура втілюються в мові;
- мові властива специфічна для кожного народу внутрішня форма (ВФ), що має своє втілення в певних елементах;
- ВФ мови — це втілення «народного духу», його культури, історичної пам'яті тощо.

Одне з найцікавіших положень даної концепції полягає в тому, що національний характер, особливості культури знаходять своє відображення в мові через особливе (специфічне) бачення світу. Мова, національні особливості, культура (через призму історичної пам'яті), будучи відносно самостійними феноменами, пов'язані завдяки значенню мовних знаків, які забезпечують онтологічну єдність мови.

Концепція В. Гумбольдта отримала своєрідну інтерпретацію в роботі О.О. Потебні «Мысль и язык», в роботах Ш. Баллі, Ж. Вандрієса, І.О. Бодуена де Куртене, Р.О. Якобсона та інших дослідників.

Думку про те, що мова та дійсність структурно ідентичні, неодноразово формулював в своїх роботах Л. Ельмслев, підкреслюючи, що структура мови може прирівнюватись до структури дійсності або розглядатися як у певній мірі її деформоване відображення.

Найталановитіші мислителі різних епох розуміли мову як концентровану духовну силу, світ, що (як писав В. Гумбольдт) "лежит между миром внешних явлений, исторических процессов и внутренним миром человека» (18, с.171).

Ідея антропоцентричності мови — одна з найвагоміших у сучасній лінгвістиці. В наш час метою лінгвістичного аналізу вже не може бути просте визначення різноманітних характеристик мовної системи.

З позицій антропоцентричної парадигми, людина пізнає світ через усвідомлення самого себе, своєї теоретичної та предметно-конкретної, історичної — творчої та руйнівної — діяльності в світі. Жодна абстрактна теорія, що не спирається на історичний досвід та знання людини як індивідуума, носія специфічної ментальності, не пояснить причини існування метафор, фразеологізмів, архетипів тощо.

В процесі формування антропоцентричної парадигми мова поступово була

переорієнтована на факт, подію; а в центрі уваги стала особистість носія мови, людина, нація з її історичною пам'яттю, *мовна особистість*, (за Л. Витгенштейном, Ю. Карауловим).

Антропоцентрична парадигма (досить актуальна й для тих дослідників, що працюють в традиційній — системно-структурній — парадигмі) передбачає нові аспекти, напрямки та цілі дослідження мови, нові ключові поняття та методики, наукові дисципліни.

Основні напрямки сучасної лінгвістики, що формуються в рамках антропоцентричної парадигми, — це *когнітивна лінгвістика* та *лінгвокультурологія*, що повинні бути «орієнтовані на культурно-історичний фактор в мові та мовний фактор в людині» (В. Телія).

Якщо *когнітивна лінгвістика*, вкупі з *когнітивною психологією* та *когнітивною соціологією* утворюючи *когнітологію*, намагаються дати відповідь на питання про те, як в принципі організовано свідомість людини, як людина пізнає світ, які відомості про оточуючий світ перетворюються в знання, як створюються ментальні простори, то увага лінгвокультурології приділяється людині в його історико-культурній сфері, мові у цьому аспекті. Тут потрібно дати відповіді на низку питань, серед яких наступні:

яким людина бачить світ,

яка роль метафори, символу в культурі,

якою є роль фразеологізмів, пареміологічного фонду, що утримуються в мові століттями, в репрезентації культури,

чому вони так потрібні людині?

як історичні процеси відображаються в ментальності нації, її мові; поняття традицій; роль обрядів, ритуалів тощо.

Серед лінгвістичних дисциплін, що тим чи іншим чином допомагають вирішенню означених проблем, — *соціальна діалектологія*, *етнолінгвістика*, *стилістика*, *лексика*, *фразеологія*, *семантика*, *теорія перекладу*, *соціолінгвістика*, ***лінгвокраїнознавство*** тощо.

Найбільш розвинутими напрямками дослідження окреслених питань слід вважати *етнолінгвістику* (з поглибленим дослідженням фразеологічного та пареміологічного фондів мови) та *соціолінгвістику*.

Кажучи про *етнолінгвістичний* напрямок, слід нагадати про видатні роботи В. Гумбольдта, Ф. Боаса, Е. Сепира, Б. Уорфа, Д. Зеленіна, Є. Карського, О. Шахматова, О. Потебни, О. Афанасьєва, О. Соболевського, В. Звєгінцева та ін.

Етнолінгвістика — напрямок, що концентрує свою увагу на вивченні зв'язків мови (з її фразеолого-пареміологічними особливостями) з культурою, історією, народними звичаями, традиціями, соціальними трансформаціями народу, нації.

Етнос — мовна, традиційно-культурна спільнота людей, пов'язаних спільним уявленням про своє походження та історичний шлях, спільністю мови, особливостей

культури та психіки, самоусвідомленням групової єдності.

У другій половині ХХ ст. опублікована велика кількість глибоких етнолінгвістичних досліджень американських, європейських та російських учених (Н. Бернштейн, Г. Мангольм, В. Топоров, В. Іванов, Н. Толстой, Ю. Сорокин, Н. Уфимцева та ін.), де мова трактується як «естественный» субстрат культури та історії, що слугує інструментом ментального впорядкування світу та засобом закріплення етнічного світобачення. Мета *етнолінгвістики* — історична ретроспектива, тобто виявлення народних стереотипів, розкриття фольклорно-історичної картини світобачення народу.

Соціолінгвістика — наука, що одним зі своїх аспектів має дослідження взаємин між мовою та суспільством [мова та традиційна культура, мова та історія (суспільна історична пам'ять), мова та церква тощо].

З вищеозначеними науками та предметом дослідження пов'язана *етнопсихолінгвістика*, яка з'ясовує, як у мовленнєвій діяльності виявляються елементи поведінки, що пов'язані з певними традиціями, аналізує відмінності у вербальній та невербальній поведінці носії різних мов, досліджує мовний етикет та «кольорову картину світу», лакуни в тексті в процесі міжкультурного спілкування, вивчає двомовність та багатомовність як особливості мовленнєвої поведінки різних народів, ретроспекцію в цьому аспекті історичних процесів тощо.

Лінгвокультурологія, об'єднуючи предмет вивчення означених наук, досліджує історичні та сучасні мовні факти крізь призму духовної культури та історії нації. Найтіснішим чином пов'язана з *лінгвокраїнознавством*, що вивчає зв'язок мови конкретної нації з її історією та культурою. Процес вивчення спирається на обов'язковий елемент зіставлення (свідомого та підсвідомого) з рідною мовно-культурною, ментальною системою. Лінгвокраїнознавством науковці (див. Є. Верещагін, В. Костомаров) пропонують називати аспект ознайомлення тих, хто вивчає іноземну мову, з новою для них культурою. Змістом лінгвокраїнознавства є культура (на фоні ознайомлення з основними історичними фактами) країни мови, що вивчається й стає "предметом соизучения" [13, с.57].

Сучасне мовознавство характеризує *лінгвокраїнознавство*, як наукову дисципліну, що ґрунтується на розумінні мови як суспільного явища. Соціальність мови проявляється перш за все в його функціях: комунікативній (засіб спілкування) та кумулятивній (здатність мови накопичувати та зберігати колективний історичний досвід). В мові знаходять відображення матеріальні умови життєдіяльності етнічного колективу, його соціально-економічна та політична структура, морально-етичні та естетичні принципи, історична пам'ять, особливості світосприйняття народу-носія мови. Навчання мові за умов лінгвокраїнознавчого підходу (Г.Д. Томахін) відбувається на тлі так званих фонових знань, тобто процес вивчення іноземної мови відбувається на фоні ознайомлення з елементами культури та історії народу-носія мови. Мова у в цьому

випадку виступає не просто як набір формальних засобів, а частина культури, суть ментальності нації.

Лінгвокраїнознавчий підхід передбачає не тільки зіставлення двох мовних систем, але й конфронтацію двох культур, кожна з яких має свої особливості в ментальному, історичному, релігійно-обрядовому, психо-етичному, поведінковому аспектах.

Основним **об'єктом** дослідження Л., (як стверджують В. Томахін, Є. Верещагін, В. Костомаров) є різноаспектні фонові знання, якими володіють члени певної мовної та етнічної спільноти.

Дослідники вважають, що до специфічних фонових знань відносяться як суто лінгвістичні (відображені в мові національні реалії, що детермінуються великою кількістю екстралінгвістичних факторів), так і соціально-історичні, традиційні фактори, що теж відповідним чином відображаються в мові, мовній свідомості, ментальності нації.

Предметом дослідження Л. є історичні, геополітичні та соціальні особливості в *аспекті формування* нації та її культури; особливості національної ментальності, відображені певним чином в традиціях, поведінкових стереотипах, символах, ритуалах, обрядах, фольклорних та релігійних дискурсах; лінгвістичні одиниці мови, що демонструють певний культурний колорит, набули символічного значення в певній національній ментальності та зафіксовані в пареміологічному фонді національної мови, фразеологізмах, безеквівалентних одиницях, метафорах тощо.

До лінгвістичних особливостей мови, що вивчаються в лінгвокраїнознавчому аспекті, в посібнику віднесені безеквівалентні мовні одиниці (за Є. Верещагіним та В. Костомаровим — "обозначения специфических для данной культуры явлений, тем или иным способом отраженные в языке"), фразеологізми. Велика увага в лінгвокраїнознавчому аспекті приділяється традиційним обрядам, ритуалам, аналіз яких неможливий без певної фонові історичної підготовки. Тому процес викладання цілком логічно розпочинати з формування певних соціально-історичних фонових знань, що формуються в процесі ознайомлення з основними фактами історії народу-носія мови, що вивчається, геополітичними особливостями країни, традиціями тощо.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що таке наукова парадигма? Проаналізуйте визначення Т. Куна, представлене у посібнику.
2. В чому полягає підхід до наукових досліджень в аспекті порівняльно-історичної, системно-структурної, антропоцентричної парадигм?
3. Охарактеризуйте задачі та проблеми, що стоять перед етнолінгвістикою, соціолінгвістикою, когнітологією, лінгвокультурологією.
4. В чому полягає лінгвокраїнознавчий аспект вивчення мови? Назвіть предмети дослідження лінгвокраїнознавства.

РОЗДІЛ 2. Стислий нарис історії Польщі.

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ, ЗВИЧАЇ.

Польща як країна виникла в першій половині I тисячоліття внаслідок консолідації західнослов'янських племен, мова яких свідчить про виокремлення з праїндоевропейської мовної сім'ї (порівняльно-історичний аналіз та "rekonstrukcja słownictwa języka praindoeuropejskiego pozwala formułować wnioski na temat językowego obrazu świata Praindoeuropejczyków" (63, с.17) та робити висновки про генеалогію мов слов'янських та, зокрема, польської мови). Племінні слов'янські союзи (у межиріччі Вісли й Одри їх нараховувалось понад 50) об'єдналися у племінне князівство з центром у м. Гнезно у другій пол. IX ст. — першій половині X ст. Літописи свідчать про правління першої князівської династії П'ястів.

Рання історія (960 – 1385)

Першим достовірним князем Польської держави був Мешко I (960–992) з дому П'ястів. За нього держава дістала назву Польща, а її населення (дещо згодом) — збірну назву «поляки». Уперше загальна назва народу трапляється в документах поч. XI ст., а остаточно утверджується в XIII — XV ст., хоча ще впродовж тривалого часу зберігався поділ на мовно-діалектні й етнографічні регіони. У джерелах трапляється також назва «ляхи», «лехіти», що походить від східнослов'янської назви польських племен.

Після шлюбу з чеською принцесою Дубравкою, Мешко у 966 році навертається до християнства. Того ж року в Польщі було запроваджене християнство римського обряду з власним єпископатом у Познані, що мало велике значення для престижу країни, а також внутрішньої інтеграції населення. У період правління Мешка I і його наступника сина Болеслава I Хороброго (967–1025) завершилось територіальне об'єднання польських земель. На заході Мешко I вів постійну боротьбу з німецькими володарями, які прагнули поширити свої впливи на західнослов'янські племена. Особливо гостра і тривала боротьба точилась із Німецькою імперією за Помор'є. Але згодом Мешко стає «другом імператора» Оттона I (особиста відданість, немає ленних відносин). 985 року Мешко складає присягу Оттону III, однак передає свою країну під покровительство папи. На сході Польща зіткнулася з об'єднавчими зусиллями Київської Русі, котра консолідувала східнослов'янські племена. Об'єктом суперечок були землі русько-польського пограниччя (Червенські міста, Перемишль). На півдні Мешко I (990) приєднав Сілезію, а потім Малопольщу з Краковом, що викликало конфлікт з Чехією.

За правління у 992–1025 роках Болеслава I Хороброго Польща зміцнилась і дістала міжнародне визнання; складаються дружні відносини з Німецькою імперією. Дочка Болеслава Регінлінда одружується з маркграфом Германом I Мейсенським. Верховенство Польщі над західними слов'янами забезпечується здобуттям Кракова і підкоренням віслянських племен. Князь прагнув розширити володіння на південь у

Чехію і на схід — на Русь, де активно допомагав своєму зятеві Святополку Володимировичу утвердитись на київському престолі (походи 1013 і 1018 р.р.). У 1025 Болеслав був коронований, а держава дістала назву **Польське Королівство**.

На підставі княжого права, володар обкладав населення натуральними данинами і повинностями, сприяв розвитку промислів, ремесла, зміцнював гроди — укріплені центри ремесла і торгівлі. Поступово сформувався стан земельних власників і лицарів — **шляхта**. Вона не була однорідною, її очолювали можновладці, наближені до короля, нижчий щабель займали дрібні лицарі — влодики. Можновладці рано виявили прагнення замкнутості своїх рядів з допомогою створення геральдичних родів. Селянство — кмети — було залежним тільки від короля. Розпочався процес зосередження земель у руках можновладців і костелу. Адміністративно держава поділялась на провінції, останні — на міські округи на чолі з каштелянами. Король здійснював контроль за адміністрацією, подорожуючи країною. Столицею було м. Гнезно, потім - Познань, а з серед. XI ст.— **Краків**.

Після Болеслава I розпочалась боротьба за королівський престол між спадкоємцями. У міжусобну боротьбу польських князів часто втручались споріднені з ними руські князі, особливо галицької гілки. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич (син польської княжни Агнешки) допоміг Казиміру Справедливому утвердитись у Кракові.

1025–1034 роки — правління Мешка II, 1018 року одруження з онукою Оттона II; 1033 року змушений у зв'язку зі своєю опозиційністю до німецького імператора Конрада II відмовитися від королівської корони і визнати ленну залежність від німецького короля. Втрата Померанії, Лужиці і чималих територій між Віслою та Бугом.

1037–1058 роки — правління Казимира I. Язичницькі повстання і напади богемців. Після вигнання Казимір з німецькою допомогою повертається до своєї країни. З Кракова, нової столиці, провадиться відновлення церкви (**німецьке духівництво**) і держави (переміщення влади з Великої до Малої Польщі). Повернення Сілезії 1054 року за допомогою німецького імператора Генріха III. Під впливом німецького права оформляється **імунітет церкви**. Аристократію становлять магнати й шляхта.

1058–1079 роки — правління Болеслава II. Болеславу довелося боротися проти коаліції німецького короля Генріха IV, Богемії та Русі. 1076 року Болеслав коронується на короля, однак невдовзі духовна та світська знать позбавляє його трону.

1079–1102 роки — правління Владислава Германа.

1102–1106 роки — правління Збігнева.

1106–1138 роки — правління Болеслава III. Нове розширення кордонів держави шляхом підкорення 1121 року Померанії і земель між Одером та Ельбою (місія єпископа Оттона Бамберзького 1124–1125 і 1128 років). 1135 року визнання ленного верховенства німецького короля й отримання в лен Західної Померанії. Зі смертю Болеслава відбувається у 1138 році запровадження сеньйорату та **роздрібнення земель** між

сеньорами. Ідея польської єдності далі живе тільки в церковній організації і традиціях великих знатних родів.

1146 року — Владислава, старшого сина Болеслава III, з допомогою знаті виганяють брати. Він тікає до свояка німецького короля Конрада III. У 1180 році відбуваються збори польських герцогів і єпископів у Ленчиці, що скасовують сеньйорат і фіксують привілеї духовенства.

Період феодалної роздробленості зміцнив феодалну власність на землю, яка сформувалась з домініальної (державної), а не приватної власності, як на заході Європи. З XII ст. — нові форми організації села і міста, що отримали назву «німецького права». Для села було властиве встановлення стабільних **грошових повинностей — чиншів**, для міста — **надання міського права**, яке відокремлювало його з системи земельної власності. Феодална роздробленість привела до утворення численних князівств, що заважало об'єднанню і захисту польських земель.

1295 року Пшемисл II, герцог Великої Польщі, намагається відновити єдність за допомогою своєї коронації на короля в Гнезно. Однак 1296 року Пшемисла вбивають. 1300–1305 — правління Вацлава II, що стає королем за допомогою церкви і німецьких бюргерів. Наприкінці XIII — поч. XIV ст. кюявському князю Владиславу I Локетку (1260–1333) вдалося, після вимирання Пшемислідів у 1306 році та перемоги над удільними князями, **об'єднати значну частину польських князівств** під своєю владою.

1320 року Владислав I коронувався в Кракові. Відбулося відновлення єдності польської держави.

Політику дальшого об'єднання польських земель продовжив **Казимир III Великий** (1333–1370). Він багато зробив для зміцнення центральної влади, поділив країну на воєводства і каштелянства, провів грошову реформу. Казимир III проводив активну зовнішню політику, намагався стримувати експансію німців і хрестоносців. Скориставшись з послаблення Галицько-Волинської держави, в 1340 захопив її землі. Казимир III був останнім представником династії П'ястів.

Його спадкоємцем став **Людовик Угорський з Анжуйської династії** (1370–1384), який одночасно був угорським королем. Прагнучи зміцнитись у польських землях, широко роздавав привілеї містам і шляхті (у **1374 Кошицький привілей** звільнив шляхту від податків окрім символічних «двох грошей»).

Після смерті Людовика почалося правління династії **Ягеллонів 1385–1572**.

Польща і Литва уклали Кревську унію 1385, а литовський князь **Ягайло** одружився з дочкою Людовика, прийняв католицтво і під іменем **Владислава II Ягайла** правив Польщею і Великим Литовським князівством (**1386–1434**).

Ягайло поклав початок династії Ягеллонів.

Під його проводом у липні 1410 р. польсько-литовська армія при підтримці військ з Русі і Чехії завдала нищівної поразки військам ордену хрестоносців, які виступали в

союзи із загонами 12 країн католицької Європи (див. **Грюнвальдська битва 1410**). Ця поразка і наступна Тринадцятирічна війна 1454–1467, що завершилась Торунським миром (1467), остаточно зламали позиції ордену, дозволили приєднати до Польщі Східне Помор'я, Хелмінську землю, західну частину Пруссії і вийти до Балтійського моря, Владислав II і його наступники Владислав III Варненчик (1434–1444), Казимир IV Ягеллончик (1447–1492), Ян I Ольбрахт (1492–1501) продовжували боротьбу з німцями на заході, але водночас все більше уваги звертали на схід. У 1434 Ягайло скасував будь-які автономні права руських земель (Галичина і Волинь), поширив на них польське право, суд і адміністрацію. У XV ст. поляки брали участь у відсічі турецьким завойовникам, польські королі займали трони Чехії та Угорщини. Прагнучи здобути опору серед шляхти, королі продовжували надавати їй нові привілеї. **У 1454 Казимир IV видав Нешавський привілей, який фактично ставив королів у залежність від шляхти.**

У XV ст. у Польщі склалась станово-представницька монархія, головними рисами якої були загальні і земельні сейми (з'їзди) шляхти, як станові представницькі органи. Пйорткувський привілей Яна Ольбрахта (1496) надав завершального вигляду польській монархії, її підставою був сейм, що складався з сенату (магнати і королівська адміністрація) і палати послів (посланці шляхетських сеймиків у воєводствах). У 1505 році король Олександр Казимирович запровадив звід законів — Радомську конституцію (*Nihil Novi*), яка обмежувала королівську владу на користь магнатів і забороняла королю запроваджувати будь-які зміни у державі без згоди сейму.

У 1543 році дозволено вживати польську мову поряд з латинською. Сейм 1552 року визначив, що польська мова є необхіднішою за латинську.

У XVI ст. Польща досягла найбільшої могутності й авторитету. У склад держави увійшла решта земель хрестоносців, а Люблінська унія 1569 безпосередньо включила землі Великого Литовського князівства з обширними теренами України і Білорусі до складу королівства. Польща стала великою багатонаціональною державою, в якій неполяки складали близько половини населення. Загальноєвропейські економічні зрушення, пов'язані із розвитком товарно-грошових відносин, викликали тут складання фільварково-панщинної системи господарства, заснованої на великому земельному володінні і панщині й селянській праці. Поступово помітними ставали переваги магнатів, у тому числі **полонізованих українських**, які зосереджували в своїх руках величезні земельні володіння, і одночасне послаблення королівської влади. Зі смертю Сигізмунда II Августа (1548–1572) ягеллонська династія припинилася. Цим скористалась шляхта, обравши на престол **Генріха Валуа (1573–1574) — представника французької королівської династії (майбутнього короля Генріха III), який на її вимоги затвердив «Генріхові артикули», що підтвердили усі привілеї і права шляхти, навіть дозволивши їй виступати із зброєю проти короля.**

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Проаналізуйте в порівняльно-історичному аспекті праїндоевропейські праформи найдавніших лексем (у зіставленні з польськими), представте аналогічні лексеми в українській мові та дайте відповідь на питання:

- чи свідчить аналіз про індоевропейське походження польської мови? Що таке "rekonstrukcia" (Dubisz S.) та порівняльно-історичний метод дослідження?

- які групи лексем відносяться до найдавніших в різних мовах? Який висновок можна зробити в лінгвокраїнознавчому аспекті?

- дія яких фонетичних законів прослідковується під час аналізу (для правильного та точного виконання завдання активізуйте знання, отримані під час вивчення курсу "Історія слов'янських мов»)?

Праїндоевропейські праформи

*gombhos

*peitis

*kilvoikos

*ghostis

*utor

*musojs

*konjos

*ulkous

*noktis

*sunus

*otikos

польські лексеми

ząb

pić

człowiek

gość

wtóry

mysz

koń

wilk

noc

syn

ojciec

українські лексеми

2. Аргументуйте слов'янське походження польської мови, підібравши відповідні лексеми до праслов'янських праформ.

Праслов'янські праформи

*dervo

*melko

*gorch

*storna

*golva

*mold

*gold

*bord

польські лексеми

українські лексеми

3. Коли відбулося перше об'єднання польських земель та почалася династія П'ястів?
4. Коли й ким було запроваджено християнство римського права?
5. Назвіть час утворення держави Польське Королівство. Поясніть поняття: «шляхта», «магнати».
6. Які міста виконували функцію столиці Польщі в ранній історичний період?
7. Що означають поняття: "німецьке духівництво", "іmunітет церкви"?
8. Поясніть суть понять: "сеньйорат", "чинші", "міське право".
9. В чому полягає суть "Кошицького привілею", податку "два гроши"?
10. В чому полягає історичне значення Кревської унії?
11. Охарактеризуйте історичне значення Грюнвальдської битви.
12. В чому полягає суть "Нешавського привілею"?
13. Коли польську мову визнано рівною до латини? Які історичні події спричинили цей процес?
14. В чому полягає історичне значення Люблінської унії?
15. Поясніть історичне значення «Генріхових артикулів».

Річ Посполита

Устрій, що склався у XVI ст., отримав назву «шляхетської демократії», а сама держава стала називатись Річ Посполита (республіка) Польська (1569). Столиця перемістилась у Варшаву.

Станова демократія створювала ґрунт для поширення анархії і свавілля різних шляхетських угруповань, які вели боротьбу за владу. Спроби зміцнити королівську владу, до яких вдалися Сигізмунд I старий (1506–1548) і особливо його дружина Бона, наштовхнулись на збройний опір шляхти — «рокош». Тільки найосвіченіші поляки (Анджей Фрич Моджевський, Петро Скарґа та ін.) бачили небезпеку послаблення королівської влади і розповзання шляхетської анархії, їм вдалось обрати королем **семиградського князя Стефана Баторія (1576–1586).**

Але наступний **король зі шведської династії Вазів Сигізмунд III Ваза (1587–1632)** виконував волю магнатських угруповань. В цей час Польща зазнала інтервенції з боку австрійського претендента на польський престол, яка отримала назву «Війна за польську спадщину».

У XVI ст. серед значної частини шляхти і міщан поширилися ідеї **реформації**. Ці ідеї зародили у Польщі радикальні форми **протестантизму** у вигляді діяльності громад «польських братів» або аріан, які висували програму соціальної рівності й скасування феодальних відносин. **Контрреформація** і наступ католицизму, особливо діяльність **єзуїтів**, поступово повернули провідні ідейні позиції костелу у польському суспільстві і навіть дозволили поширити **впливи на схід, де панувало православ'я.**

В 1596 у Бресті була схвалена церковна унія, що утворила на українських і білоруських землях греко-католицьку церкву, підпорядковану Римському Престолу (Берестейська унія 1596).

Зовнішня політика Речі Посполитої була цілком звернута на схід, в той час як на заході зростали апетити німецьких родів. Недалекоглядний Сигізмунд III Ваза дозволив утвердитись у Пруссії родині Гогенцоллернів. На сході Польща зіткнулась із зростаючими впливами Московської держави. Протягом XVI ст. відбулось 6 тривалих війн між суперниками за прибалтійські землі, з яких найбільш виснажливою була Лівонська війна 1558—1583. У боротьбі за Прибалтику Польща зустріла нового противника — Швецію. На поч. XVII ст. польські війська здобули декілька перемог над шведами, активно втручались у справи Московії під час т. зв. «смутного часу». У XVII ст. внутрішнє і зовнішнє становище Речі Посполитої погіршилось. Королі з династії Вазів — Владислав IV Ваза (1632–1648), Ян II Казимир (1648–1668), а потім і «власні» володарі Михайло Корибут Вишневецький (1669–1673), Ян III Собеський (1674–1696) були змушені підпорядковуватись різним магнатським угрупованням і партіям, які виступаючи під гаслами збереження «золотої вольності» використовували право одноголосності при прийнятті рішень у сеймі («ліберум вето») і право створення

конфедерацій (союзів) проти короля. Військові успіхи Яна Собеського у боротьбі з Туреччиною зміцнили авторитет короля, який, однак, виявився недостатнім для посилення королівської влади. За правління короля саксонської династії Веттинів Августа II Фридерика (1697–1733) внутрішня боротьба досягла апогею.

На внутрішньому розвитку Польщі згубно відбилися зовнішньополітичні події. Тридцятирічна війна (1618–1648) за гегемонію в Європі зміцнила позиції Франції і Швеції. На південному сході Польща змушена була постійно стримувати експансію Османської імперії, на сході тривали сутички з Московським царством за Смоленщину, на півночі довелося поступитись Інфляндією на користь шведів.

У 1648р. вибухнула національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657), яка різко послабила військові можливості Польщі. Після Переяславської угоди (1654) Богдана Хмельницького з московським царем розпочалися війни Речі Посполитої з об'єднаними силами Гетьманщини і Московії.

У 1655р. польські землі були окуповані шведами, а Ян Казимир втік у Сілезію. Боротьбу з окупантами очолив гетьман Стефан Чарнецький, якому вдалося витіснити шведів у Помор'є. Скориставшись з послаблення Польщі, бранденбурзький правитель Фрідріх Вільгельм оголосив про відокремлення Пруссії від Речі Посполитої. Польськошведська війна завершилась миром в Оліві (1660).

Московсько-польська війна завершилась Андрусівським перемир'ям 1667, за яким українські землі були поділені між Польщею і Московською державою. Польсько-московське зближення, спрямоване проти Туреччини, знайшло вияв у підписанні «Вічного миру» (1686) — Гримултовських трактатів.

У 1672 розпочався тридцятирічний період війн з Туреччиною. Видатну роль в них зіграв король і полководець Ян III Собеський.

Новий польський король Август II Фрідерік втягнув країну у Північну війну (1700–1721) проти Швеції. Шведські війська опанувавши значну частину польських земель, сприяли обранню на трон молодого магната Станіслава Лещинського. Тільки розгром шведської у **Полтавській битві (1709)** примусила їх залишити польські землі. Натомість значно зросли могутність і впливи Московії, Пруссії, а на півдні — монархії Габсбургів.

З середини XVIII ст. у польські землі активно проникали ідеї Просвітництва, які породжували тенденції до суспільних реформ. За часів Август III Фрідерік (1733–1763) знову посилилась боротьба магнатських угруповань. Табір Чарториських прагнув перетворити Польщу у сильну аристократичну державу, розраховуючи на підтримку Російської імперії. Йому протистояв табір Потоцьких, котрий намагався зберегти магнатську олігархію, орієнтуючись на Прусію.

Після смерті Августа III за сприяння російської імператриці Катерини II польським королем було обрано прихильника реформ **Станіслава Августа Понятовського (1764–**

1795). Він почав здійснювати реформи в адміністрації, фінансах, освіті. Ці заходи короля викликали незадоволення магнатів, котрі під керівництвом Карола Станіслава Радзивілла і за підтримкою Росії утворили антикоролівську конфедерацію у Радомі (1767). Відкрите втручання Росії у польські справи, підтримка православних «дисидентів» викликали утворення в м. Бар (на Поділлі) нової шляхетської конфедерації, що спиралась на підтримку Австрії і Франції (див. **Барська конфедерація, 1768**). Терен Речі Посполитої перетворився в арену гострої боротьби протилежних угруповань, підтримуваних європейськими державами.

У цих умовах пропозиція пруського короля Фрідріха II про поділ польських земель *знайшла сприятливий ґрунт, і в 1772 Пруссія, Австрія і Росія підписали трактат про поділ польських земель*, за яким у Польщі були забрані Помор'є, Куяви, частина Великопольщі, Малопольща і Галичина, східна Білорусь. У 1773–1792р.р. королю і прибічникам реформ вдалось здійснити ряд суттєвих змін, що зміцнювали державу. Чотирирічний сейм (1788–1792) за ініціативою групи патріотичних реформаторів, очолюваних Гуго Коллонтаєм, ухвалив 3.5.1791 **Конституцію**, яка запроваджувала конституційну монархію, особисті свободи і рівні права усім громадянам.

У відповідь на це консервативні шляхетські кола утворили (1792) **Торговицьку конфедерацію** і закликали на допомогу російську армію. Втручання сусідів привело до другого поділу Польщі, затвердженого сеймом у м. Гродно у **1793р.** Від Речі Посполитої відійшли вся Великопольща і частина Мазовії, всі українські й білоруські землі.

Відповіддю на другий поділ стало визвольне повстання, яке очолив військовий інженер Тадеуш Костюшко. Патріотична шляхта, міщани і певна частина селянства спочатку домоглись успіхів, але незабаром були розгромлені російською (Олександр Суворов) і пруською арміями. Після придушення повстання у **1795** Росія, Австрія і Пруссія здійснили **третій поділ Польщі**, після чого вона *припинила державне існування*.

Переважна більшість польських земель опинилась під владою Пруссії, яка здійснювала на цих землях політику колонізації і онімечування. Австрія утворила на захоплених землях Королівство Галичини і Лодомерії, яке складалось з української і польської частин. Під владою Росії опинилися переважно непольські етнічні землі, на яких основну масу землевласників складала польська шляхта і магнати.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Коли виникла "Річ Посполита"? Що означає назва держави? Чому її устрій отримав назву "шляхетська демократія"? Куди перемістилася столиця держави?
2. Що означають поняття: "реформація", "контрреформація", "протестантизм", "єзуїти"?
3. В чому полягає історичне значення Брестської унії?
4. Охарактеризуйте визвольну війну під проводом Б. Хмельницького, її історичні наслідки.
5. В чому полягає історичне значення Андрусівського перемир'я?
6. Яка історична роль Північної війни?
7. В якому відбулося ухвалення першої польської конституції?
8. В чому полягала історична суть Трактату про поділ польських земель?
9. Напишіть повідомлення про повстання під проводом Тадеуша Костюшко.
10. В чому полягає третій поділ Польщі. Коли Річ Посполита припинила своє існування?

Основні історичні події періоду з 1795 по 1989р.р.

Розділена Польща (1795—1918)

Втрата політичної незалежності Польщі спонукала польське суспільство до розгортання національно-визвольної боротьби за відновлення державності, рушійною силою якої стала патріотична шляхта. На польських землях визвольний рух вилився у діяльність конспіративних клубів, культурних товариств, таємних військових організацій. Серед емігрантських кіл у Франції з'явилися осередки, що будували плани досягнення незалежності за допомоги французького уряду. У 1797р. генерал Ян Домбровський почав створення польських легіонів під протекторатом Наполеона I Бонапарта. Легіони воювали на боці Наполеона в Італії, на о. Сан-Домінго (Гаїті).

У 1807р. після розгрому Пруссії Наполеон проголосив на частині польських земель Варшавське князівство під своїм протекторатом і «дарував» йому Конституцію — «Кодекс Наполеона», яка запровадила рівність усіх громадян, особисту свободу селян, надала право творення державних структур. У 1811 р. селяни були звільнені від панщини за викуп і отримали право набувати землю у власність.

Поляки воювали на боці Наполеона у війні з Росією (корпус Юзефа Понятовського). 1813 року російська армія окупувала князівство. На Віденському мирному конгресі 1815 польські землі були знову переділені. Варшавське князівство перейшло до Росії під назвою Королівства (Царства) Польського. Офіційне проголошення Королівства Польського (в народі «**конгресового**») відбулось у червні 1815. **Королем став російський цар Олександр I.**

Незабаром царський уряд дарував королівству конституцію, яка забезпечувала певну автономію (сейм, уряд, армія, польська мова, демократичні свободи). Конституційний устрій королівства був несумісний з абсолютистськими порядками Росії.

Російська адміністрація почала рішуче обмежувати автономні права. У патріотичному середовищі сформувалися таємні організації студентів («Панта коїна», Спілка вільних поляків, Товариство філоMATів, Спілка філаретів), польських масонів, утворилось таємне **Патріотичне Товариство (1821)** на чолі з майором **Валерим Лукасіньським**, котре у тісному контакті з російськими декабристами розпочало підготовку до повстання. Однак обидві організації були розгромлені царизмом.

У 1828р. група військових зі школи підхорунжих піхоти у Варшаві під керівництвом Петра Висоцького утворила нову таємну організацію для підготовки повстання. Під впливом революційних подій в Європі в ніч з 29 на 30.11.1830 р. змовники розпочали повстання у Варшаві і здобули місто. Влада перейшла до національного уряду, контроль над яким залишався в руках аристократичних кіл. Радикально-демократичні сили утворили під керівництвом історика Йоахіма Лелевеля Патріотичний клуб, через який поширювали ідеї глибоких суспільних реформ. Уряд і

призначувані ним диктатори намагались уникнути реформ, зокрема розв'язання селянського питання, спертись на підтримку іноземних держав. Не вдалося поширити повстання на інші землі колишньої Речі Посполитої (зокрема українські, білоруські, литовські) і залучити до повстання місцеву польську шляхту. У польсько-російській війні, що розпочалась навесні 1831р., польська армія зазнала поразки, і повстання було придушене (див. **Польське визвольне повстання 1830-31**).

У своїй ноті від 3-го липня 1832 року лорд Пальмерстон, на підставі усіх фактів правління Росією Царством Польським після повстання, прийшов до висновку:

Ще 1833 року у Царстві Польському був оголошений воєнний стан, що потім не скасовувався понад 20 років. Управління мало характер військової диктатури, на чолі якої стояв царський намісник. У воєводствах, що 1837 року були перейменовані на губернії, вищу владу мали військові начальники.

Особливої уваги надавали шкільній справі. Університети Варшавський та Віленський були закриті, така ж доля спіткала кременецький ліцей. Віленська медично-хірургічна академія була закрита 1842 року. 1839 року департамент освіти перетворений на Варшавську навчальну округу, цілком залежну від російського міністра народної освіти. Молоді було заборонено виїжджати на навчання за кордон. «Товариство друзів науки», засноване у часи пруського панування, було закрите. Було скорочене число гімназій і до них заборонено приймати дітей не дворян. Тиск цензури став жахливим: не лише твори, але й такі імена як Міцкевич, Красинський, Словацький, Мохнацький, Левелєв — суворо заборонено було згадувати. Ще жорстокішим був режим адміністративного свавілля і мстивих репресій по відношенню до «повернених від Польщі губерній» — земель, заселених в основному українцями та білорусами.

Після цього в еміграції опинилась нова хвиля поляків, які продовжували боротьбу за незалежну Польщу. Утворилось два головних табори: консервативний («Готель Лямбер») на чолі з Адамом Чарторийським, який передбачав відбудову польського королівства з допомогою європейських держав, і демократичний (Польське Демократичне Товариство), який вбачав майбутню Польщу демократичною республікою. Сприятливі умови для повстання склались в другій пол. 40-х рр. XIX ст., коли в Європі назрівали демократичні революції. Центром повстання повинен був стати Краків, який після 1815 мав статус «вільного міста». Звідти повстання мало поширитись на Королівство Польське, Познанщину, а також Україну, Білорусь і Литву. Змовники були викриті у Познані, Галичині, Кракові. Однак у кін. лютого 1846 повстання вибухнуло у Кракові. Національний уряд на чолі з диктатором Яном Тисовським проголосили маніфест, котрий обіцяв скасування панщини і демократичні права всім верствам. У боротьбі з повсталими австрійський уряд використав соціальне незадоволення галицьких селян, які почали громити маєтки і загони польської шляхти при мовчазному потуранні влади. Повстання захлинулось. Краків був переданий до складу Австрії.

Невдача 1846р. спричинила відносну слабкість польського національно-визвольного руху під час Революції (1848–1849) в Австрійській імперії. У Галичині під впливом революційних подій в Австрійській імперії польські демократичні сили навесні 1848 виступили з вимогами надання краю автономних прав, створили Національну раду і національну гвардію. Але на противагу полякам з окремими національними вимогами в Галичині виступили українські кола, що утворили політичну організацію — *Головну Руську Раду*. Австрійська влада, вміло маніпулюючи польсько-українськими суперечностями, восени того ж року розігнала як польський, так і український патріотичні табори. Єдиним здобутком революції було скасування панщини і наділення селян землею.

Польські землі під владою Пруссії увійшли в склад різних провінцій, 3 частини великопольських земель було утворено Велике Познанське князівство, яке тривалий час зберігало певну автономію. Урядові реформи (1823–1826) звільнили селянство від панщини і феодальної залежності, але за рахунок втрати значної частини землі на користь поміщиків-юнкерів (викупні операції). Промисловість, за виключенням Верхньої Сілезії, розвивалась дуже повільно. З 1831р. пруські владні кола розпочали курс на поступову інтеграцію Познанщини у Прусію. Навесні 1848 р. Прусію охопили революційні події. Страх перед інтервенцією з боку Росії змусив німецьких демократів піти на поступки полякам і навіть дозволити їм утворити свою армію у князівстві на чолі з ген. Людовик Мерославським. Виник Центральний Національний Комітет, який прагнув відігравати роль польського уряду. Проте пруські демократи швидко дійшли згоди з монархією і заборонили діяльність комітету й армії. Спроби піднести повстання закінчились невдачею — у травні 1848 р. рештки армії капітулювали.

Польське питання перетворилось у серед. ХІХ ст. у загальноєвропейське — його розв'язання було тісно пов'язане з усуненням панування в Європі реакційних імперій (Росії, Австрії, Пруссії), які поневолювали численні народи і стримували здійснення демократичних перетворень.

Поразка Росії у Кримській війні (1853–1855) викликала гостру внутрішню кризу і посилення демократичного руху в імперії. Ліберальні кола польської шляхти і буржуазії на чолі з маркграфом Олександром Вельопольським, що виступали за реформи і розширення автономії, утворили на початку 60-х рр. ХІХ ст. т. зв. «партію білих». Одночасно зростали впливи радикально-демократичного табору («партія червоних»), який прагнув відбудувати незалежність і здійснити реформи шляхом збройного повстання. 1861р. «червоні» утворили Центральний Національний Комітет (з російськими революціонерами-демократами) та розпочали підготовку до повстання. Повстання відбулося, але було придушене (див. **Польське повстання 1863-1864 р.р.**). Царизм вдався до суворих репресій.

Після невдачі польських повстань консервативні поміщицькі кола стали на шлях угоди з габсбурзькою монархією, яка погодилася на певні поступки полякам у Галичині,

здійснені в ході перебудови імперії на засадах конституції і державного дуалізму (1867). Ці поступки викликали загострення відносин між поляками й українцями. Польські консерватори проводили політику австрославізму, дбаючи про подальше розширення автономії. Становище поляків у Пруссії значно погіршилось після утворення об'єднаної Німецької імперії (1871). *Канцлер Отто фон Бісмарк під виглядом «боротьби за культуру» посилює курс на німечення польських земель.*

На польських землях у складі Російської імперії поступово була проведена уніфікація адміністративно-територіальних систем, створені губернаторства, підпорядковані варшавському генерал-губернатору, *проводилась політика русифікації* ***Натомість бурхливими темпами розвивалась промисловість, кредитно-банківські підприємства. На поч. ХХ ст. на терені колишнього королівства вироблялась майже чверть промислової продукції імперії.***

Після поразки Січневого повстання на зміну романтично-змовницькій ідеології у суспільній свідомості стали переважати угодовські концепції «органічної праці» для збереження і розвитку національного потенціалу.

В умовах посиленої денаціоналізації об'єднавчу і культурно-просвітницьку роль відігравав католицький костел.

У 70-80-х рр. ХІХ ст. в польських землях поширилась соціалістична ідеологія, з'явилися соціалістичні організації. **1892** року засновано у Парижі **Польську Соціалістичну Партію (ППС)**. Пізніше була створена в Женеві партія Соціал-Демократії Королівства Польського і Литви (СДКПЛ; 1900).

У Галичині соціалістичні організації спочатку створювалися спільно українцями і поляками.

Але незабаром їхні шляхи розійшлися і 1892 польські соціалісти організувались в окрему Польську партію Соціал-Демократичну Галичини і Цешинської Сілезії (ППСД). У 1895 виникла селянська партія — Стронніцтво Людове (СЛ). Наприкінці 19 ст. польська інтелігенція знову звернулась до національних ідей, обґрунтовуючи завдання відбудови Польщі у кордонах 1772 р. У 1897 з'явилась напівлегальна партія Стронніцтво Демократично-Народове (ендеки). Революційні події 1905 р. у Росії охопили також польські землі. Ендеки висунули гасло автономії польських земель у складі Росії. Більша частина ППС виступила за поєднання боротьби за національну незалежність з демократичними перетвореннями, інша частина на чолі з Юзефом Пілсудським утворила окрему партію ППС - революційну фракцію, яка взяла курс на національне повстання. Виникли християнсько-демократичні організації. Готуючись до війни, поляки під керівництвом Юзефа Пілсудського створили в Галичині численні воєнізовано-спортивні товариства і законспіровану Польську Військову Організацію (ПОВ). Ендеки на чолі з Романом Дмовським орієнтувались на Росію і країни Антанти, будуючи плани відновлення автономного Королівства Польського в складі Росії.

Перша світова війна 1914–1918 знову поставила польське питання на міжнародній

арені. Як Центральні держави, так і Росія обіцяли полякам у майбутньому ті чи інші форми автономії. Юзеф Пілсудський утворив в складі австро-угорської армії польські легіони. *Ситуація докорінно змінилась після Лютневої революції 1917 р. в Росії, коли в документах Петроградської ради і Тимчасового Уряду з'явилися заяви про право поляків на державну незалежність. Почалось створення польських військових частин у Росії.*

У Женеві ендеки в серпні 1917 р. заснували Польський Національний Комітет на чолі з Романом Дмовським, визнаний країнами Антанти. У Франції було сформовано Польську армію під командуванням генерала Юзефа Галлера. Прагнення поляків до незалежності було відбите у посланні американського президента Вудро Вільсона до конгресу в січні 1918 р., а також у декреті Раднаркому Росії у серпні 1918 р. З наближенням поразки країн Четверного Союзу у війні восени 1918 р. могутній національний рух поляків виявився у заснуванні декількох урядових осередків — у Кракові (Польська Ліквідаційна Комісія), Любліні (Тимчасовий Народний Уряд), Варшаві (Регентська рада і уряд).

Відновлення Польської держави — II Річ Посполита (1918–1939)

11.11.1918 р. у Варшаву прибув звільнений з німецької в'язниці Юзеф Пілсудський, який, спираючись на ПОВ і ліві партії, проголосив відновлення Польської держави. Незабаром він був призначений тимчасовим Керівником Держави. За його дорученням уряд сформував соціаліст Є. Морачевський.

Найскладнішою проблемою відновленої держави була справа її кордонів. Розв'язання її залежало як від волі країн Антанти, так і від можливостей силою зброї поширити державну територію до освячених традицією великодержавності кордонів 1772 р. *На сході Польща у результаті війни з українцями захопила територію Західноукраїнської Народної Республіки і домоглася від Антанти визнання цього загарбання (1923). Після підписання Варшавського договору 1920 р. з Директорією УНР Юзеф Пілсудський розпочав війну з Радянською Росією (див. Польсько-радянська війна 1920), яка завершилась укладенням в березні 192 р. 1 Ризького мирного договору, що залишив західноукраїнські і західнобілоруські землі за П. За Версальським мирним договором (1919) до Польщі була приєднана Познанщина і частина Помор'я з вузьким виходом до Балтійського моря; порт Гданьск (Данциг) отримав статус вільного міста; у Верхній Сілезії, Вармії і Мазурах мав відбутися плебісцит. Проведений в складний час польсько-радянської війни, він віддав перевагу полякам лише на меншій частині цих земель. Лише внаслідок трьох сілезьких повстань (1919–1921) союзні держави погодилися на передачу Польщі третини терену Верхньої Сілезії. У жовтні 1920 р. польські війська захопили у Литви Віленський край. Новостворена держава стала багатонаціональною: національні меншини склали в ній 31% всього населення.*

Економічна криза (1929–1933) викликала численні соціальні конфлікти. Проти українського національного руху в середині новоствореної держави застосовувались «Пацифікації» (1930). Міністр закордонних справ Юзеф Бек надалі проводив політику лавірування між Німеччиною і СРСР, унеможливаючи створення системи колективної безпеки проти агресора, котру намагалась заснувати Франція. Недалекоглядну позицію зайняла Польща у 1938 р, коли Німеччина анексувала **Австрію**, а потім за Мюнхенською угодою розчленувала Чехо-Словаччину.

Коли Німеччина в кінці 1938 р. поставила перед П. неприйнятні вимоги, керівники останньої категорично відмовились від будь-яких союзів з СРСР. Сталінське керівництво навесні і влітку 1939 р. здійснило різку зміну в зовнішній політиці, відмовившись від непевного союзу з Великою Британією і Францією, заключило агресивний пакт про ненапад з Німеччиною (23.8.1939), який передбачав розподіл сфер впливу в Європі, ліквідацію Польської держави. Пакт відкрив шлях до Другої світової війни («Пакт Молотова-Ріббентропа»).

Друга світова війна (1939–1945)

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу. Гарантії допомоги Польщі, дані напередодні війни Англією і Францією, виявились химерними.

За короткий час польська армія була розгромлена.

17 вересня Червона Армія, за попередньою домовленістю із Німеччиною, розпочала наступ зі сходу і захопила західноукраїнські й західнобілоруські землі, які незабаром були приєднані до Радянської України і Білорусі. На цих землях сталінський режим чинив численні репресії і депортації польських громадян.

Частина інтернованого польського офіцерства (понад 11 тис.) утримувалась у таборах у Катині, Старобельську, Козельську та ін., а потім (1940) була знищена.

Окуповані Німеччиною польські землі були поділені — західні терени і Сілезія були безпосередньо включені до рейху, на східних — створено Генеральну губернію. Окупаційний терор, пограбування національних багатств викликали стихійний рух Опору. Незважаючи на жахливі обставини окупації, вже восени 1939 р. на території Польщі в умовах глибокого підпілля розгортається Рух Опору.

Польський уряд, очолюваний генералом Владислав Сікорським, виїхав через Румунію до Франції, а від 1940 р. діяв у Лондоні, представляючи інтереси Польщі на міжнародній арені та створюючи польські збройні формування на Заході та у СРСР.

30 липня 1941 р. польський уряд підписав із СРСР договір про спільну боротьбу з гітлерівцями, за яким на терені СРСР створювалась польська армія. Однак з самого початку між сторонами виникли глибокі суперечності, які змусили польське керівництво вивести створену армію генерала Владислава Андерса на Близький Схід.

Після нападу гітлерівської Німеччини на СРСР (1941) сформувалась

антигітлерівська коаліція.

В окупованій Польщі за підтримки уряд Польщі була утворена Армія Крайова (АК).

Керівники СРСР взяли курс на підтримку прокомуністичних сил в окупованій Польщі. На початку 1942 р. за допомоги ініціативної групи польських комуністів, що прибула з Москви, була створена Польська Робітнича Партія (ППР), котра виступила з програмою активної збройної боротьби з окупантами у союзі з СРСР. З числа польських емігрантів у СРСР була створена керована комуністами Спілка Польських Патріотів (СПП) на чолі з Вандою Василевською 1943 р. За її ініціативою того ж року була сформована і Польська армія в СРСР.

На межі 1943–1944 ППР за участі деяких лівих організацій вдалося створити у підпіллі Крайову Раду Народову (КРН), а також загони Армії Людової (АЛ).

На міжнародних конференціях у Тегерані (грудень 1943 р.) і Ялті (лютий 1945) союзники погодилися з вимогою СРСР про встановлення східного кордону післявоєнної Польщі по «Лінії Керзона», а західного — по ріках Одрі і Нисі Лужицькій; Помор'є і Пруссія теж відходили до Польщі.

Ще у липні 1944 р. радянські війська звільнили східну частину польських земель, за їх підтримки у Любліні почав діяти Польський Комітет Національного Визволення (ПКНВ), утворений КРН (до нього увійшли представники ППР і лівих течій ППС і СЛ). Спираючись на Червону Армію і Першу Польську армію у СРСР, ПКНВ не допустив до участі у роботі комітету представників уряду Польщі та деяких партій, що діяли у Польщі. Люблінський комітет уклав угоду із СРСР про східний кордон по «Лінії Керзона», почав проводити земельну реформу. У першій половині 1945 р. Червоною Армією, за участі польських частин, було завершено звільнення польських земель від гітлерівських військ.

Польська Народна Республіка (1945–1989).

За рішенням Ялтинської конференції (1945), а потім і Потсдамської (липень-серпень 1945) західний кордон П. був встановлений по Одрі (Одеру) і Нисі Лужицькій. Одночасно було прийнято рішення про взаємний обмін населенням між Польщею і СРСР (УРСР).

У червні 1945 р. шляхом залучення деяких поміркованих представників західної еміграції (у тому числі колишнього прем'єра Станіслава Миколайчика) було утворено Тимчасовий Уряд Національної Єдності, який очолив соціаліст Едвард Осубка-Моравський. У наступні роки в країні розгорнулася гостра політична боротьба за владу. ППР і ліві партії (ГПС, СЛ, СД) спирались на політичну і військову підтримку СРСР. Опозиція, очолювана Польським Стронніцтвом Людовим (ПСЛ) Станіслава Миколайчика, підтримувалася збройним підпіллям з загонів колишньої АК. На південно-східних теренах Польщі діяли загони Української Повстанської Армії. У ряді регіонів

розгорнулася справжня громадянська війна. Польський народний референдум (червень 1946) про нові кордони й устрій післявоєнної Польщі за офіційними даними приніс перемогу табору ППР, який використав його як репетицію перед виборами до Законодавчого сейму. Вибори відбулись 19.1.1947 р. під значним політичним тиском правлячого табору і за офіційними результатами принесли переваги політичному блоку, очолюваному ППР. Його представники сформували уряд і обрали президентом комуніста Болеслава Берута. Під диктатом Сталіна в 1947–1948 р. було здійснено «чистку» в комуністичному таборі, усунуто і репресовано всіх, хто не поділяв сталінської моделі соціалістичного будівництва (Владислав Гомулка та ін.).

У грудні 1948 р. з ППР і ППС створено єдину Польську Об'єднану Робітничу Партію (ПОРП), яка стала слухняним провідником сталінських ідей у Польщі.

З 1948 р. взято курс на будівництво «основ соціалізму» за радянським зразком.

У 1952 р. сейм ухвалив Конституцію Польської Народної Республіки.

Міністром оборони став радянський маршал Костянтин Рокосовський.

На численних політичних процесах було засуджено сотні польських військових і цивільних осіб за участь у русі Опору і політичній боротьбі після війни.

Після смерті Сталіна (1953) виникли розбіжності у середовищі ПОРП, які посилились після XX з'їзду КПРС (1956), що засудив культ особи Сталіна і висловився за повернення певних демократичних інститутів. Влітку 1956 р. політична криза в Польщі досягла апогею. У країні відбулись численні страйки і демонстрації робітників. Найбільшого розмаху страйковий рух набув у Познані в кін. червня 1956. Політична криза завершилась зміною керівництва ПОРП і держави та поверненням до влади Гомулки. Нове керівництво пішло на деякі декоративні зміни, зокрема було утворено Фронт Національної Єдності — об'єднання всіх сил, що поділяли платформу ПОРП, внесено корективи в економічну політику, але залишилась недоторканою централізовано-планова система управління в цілому. Розпочаті (1956–1957) реформи були поступово згорнуті, застосовано репресії проти т. зв. «ревізійзму», представники якого хотіли прищепити на польському ґрунті моделі західної соціал-демократії. Посилювалось незадоволення інтелігенції цензурними обмеженнями. Керівництво ПОРП намагалось втримати контроль за ситуацією з допомогою посилення централізації й ідеологічних «чисток».

У березні 1968 р. пройшли демонстрації студентів, які особливого розмаху набули у Варшавському університеті. Влада вдалась до репресій і переслідувань, висуваючи гасла антисемітизму.

Погіршення економічного становища в к. 1970 р. вилилось у чергову суспільно-політичну кризу і грудневі події у містах Балтійського узбережжя, де дійшло до кривавих сутичок робітників з міліцією й армією. Рятуючи ситуацію, керівництво ПОРП вдалось до нової зміни керівних осіб. ПОРП очолив Едвард Герек, уряд — Петро Ярошевич. Нова керівна верхівка роздавала обіцянки розширення демократії і

проведення реформ. Але замість цього вдалась до величезних позичок у західних країн, які дозволили тимчасово піднести рівень життя суспільства. Зовнішній борг ліг тягарем на господарство і суспільство. Економічна ситуація постійно погіршувалась. Виникли опозиційні організації (Комітет Захисту Робітників, Конфедерація Незалежної Польщі та ін.), які вимагали запровадження демократичного устрою.

Улітку 1980 р. криза досягла кульмінації і вилилась у численні робітничі страйки, в ході яких було створено опозиційне профспілкове об'єднання «Солідарність» на чолі з Лехом Валенсою. Спроби ПОРП змінити керівництво партії і держави не принесли заспокоєння. Діяльність «Солідарності» набула політичного характеру. Намагаючись втримати владу, керівник ПОРП і уряду Войцех Ярузельський 13.12.1981 р. оголосив про запровадження воєнного стану. Влада у країні перейшла під контроль Військової Ради Національного Порятунку. Діяльність опозиції була заборонена, а її активісти — інтерновані.

Керівництво ПОРП намагалось провести реформи економіки і суспільного життя, які не мали успіху внаслідок панування ідеологічних догм, підтримуваних з Москви. Після початку перебудови в СРСР (1985) було послаблено політичний контроль за країнами соціалістичного табору і склались умови для початку реальних демократичних перетворень. Наприкінці 1980-х рр. реформаторські сили здобули поважні впливи всередині ПОРП. Згуртованіше виступила політична опозиція режиму.

Після 1989 — III Річ Посполита

Усвідомлення невідворотності змін привело реформаторів з ПОРП і політичну опозицію до переговорів «круглого столу» на початку 1989, які поклали початок переходу від тоталітаризму до демократичного суспільства. За угодою між урядом і «Солідарністю» було сформовано перехідні Національні збори (сейм і сенат), які розпочали період реформ. Було запроваджено політичну демократію, внаслідок якої виникли десятки нових партій різної орієнтації, почалось здійснення переходу до ринкової економіки шляхом роздержавлення власності (план віце-прем'єра Лешека Бальцеровича). На поч. 1990 р. ПОРП саморозпустилась, засудивши практику соціалістичного будівництва". Замість неї утворились ряд лівих робітничих партій, найвпливовішою з яких була Соціал-Демократія Республіки Польща. Були внесені зміни у Конституцію Польщі, які проголошували Польщу демократичною республікою. Влітку 1991 р. відбулись перші демократичні вибори у Національні збори, які не дали переваги жодному політичному угрупованню. Восени того ж року президентом країни було обрано Леха Валенсу. Після розпуску Організації Варшавського Договору і Ради Економічної Взаємодопомоги Польща проголосила курс на інтеграцію у Європейське Співтовариство і вступ до оборонного союзу НАТО. Труднощі перехідного періоду супроводжувались страйковими кампаніями і частими змінами урядів, які шукали шляхи економічної і соціальної стабілізації. Нові вибори у Національні збори (дострокові

внаслідок урядової кризи), що відбулись восени 1993 р., принесли перевагу лівим силам, об'єднаним у Союзі Демократичнім (соціал-демократи, соціалісти, людовці та ін.). Уряд, який очолив людовець Балдемар Павляк, запропонував програму дальших ринкових реформ з орієнтацією на їх соціальну спрямованість. У 1993—1994 р. намітились тенденції до стабілізації економічного розвитку і політичного життя демократичної Польщі.

В 2004 р. Польща вступила до Європейського Союзу.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ:

1. В результаті яких історичних причин створене Варшавське князівство?
2. Який історичний документ отримав назву "Кодекс Наполеона"?
3. Чому Королівство Польське, створене на початку ХІХ ст., отримало іронічну назву "конгресове"? Хто став його королем?
4. Кого в історії Царської Росії названо "декабристи"? Яка їх історична роль відносно державності Польщі?
5. Охарактеризуйте Польське повстання 1830-31 рр.
6. Що таке "Головна Руська Рада"?
7. Чому так зване «польське питання» перетворилося в середині ХІХ ст. в загальноєвропейське?
8. Що означають терміни: "онімечення", "русифікація"?
9. Напишіть коротке повідомлення на тему "Початок І світової війни".
10. Коли в Росії з'явилися офіційні урядові заяви про право поляків на державну незалежність?
11. В чому полягає історична суть Варшавського договору 1920 р., Ризького мирного договору 1921 р., Версальського мирного договору 1919 р?
12. В чому полягає історична суть документу під назвою "Пакт Молотова-Рібентропа"?
13. Напишіть реферати на теми: "Початок ІІ Світової війни", "Наслідки ІІ Світової війни".
14. Де і коли почалося створення польської армії в часи ІІ Світової війни? Особливості її устрою.
15. Коли, за яких умов була створена Польська Народна республіка?
16. Що означає абревіатура ПОРП? Її завдання та функції.
17. Що таке "Варшавський договір" та Рада Економічної Взаємодопомоги? Їх завдання та функції.
18. Назвіть рік входження Польщі до Європейського Союзу.

Деякі відомості про народні *традиції, обряди, звичаї*

Предметом лінгвокраїнознавства є міфологізовані мовно-культурні одиниці, до яких сучасна наука відносить *традиційні обряди, ритуали, стереотипи, символи* тощо. Традиції будь якого народу, формуючись впродовж його еволюції, демонструють особливості культури, світосприйняття, ментальність, стереотипи поведінки, зафіксовану в мові символіку мислення.

Сучасні гуманітарні дослідження стверджують, що будь яка ритуальна дія, що мала на початку свого існування певний сенс (переважно релігійно-сакральний), поступово втрачаючи його, перетворюється в семіотичний знак, міфологізується. Саме таку функцію виконує в сучасній культурі (закріпившись в мові та свідомості носіїв мови), зокрема, обряд.

Обряд – осячене багатовіковою традицією умовно-символічне дійство (що на початку існування мало сакральне значення), що є демонстрацією звичаїв та ментальності народу, наочно демонструючи усталені принципи відношення людей до природи та одне до одного. Обряд безпосередньо пов'язаний з ритуалами, що допомагають людям спілкуватися в процесі важливих подій, гармонізувати людські переживання, чітко усвідомлювати себе й своє місце в колективі. І, якщо на початку формування людського суспільства всі обрядово-ритуальні дійства були строго та чітко регламентовані, оскільки кожен рух, кожне слово виконували сакральну роль, то в наш час означені дійства мають суто символічне значення.

Прикладами можуть слугувати проведення у різних народів обрядів народження, хрестин (чи інших, в різних релігіях, форм прийняття дитини родичами, соплемінниками) сватання, весіль, похорон, поминання тощо.

Ритуал — система дій, що проводяться за строго регламентованим порядком, традиційно прийнятним способом у визначений час. Це форма «перевтілення свідомості» (термін В. Зомбарта); він є головним механізмом колективної пам'яті та поведінки, що багато в чому визначає життя людини й зараз. "Не треба обмежувати поняття ритуалу тільки проведенням традиційних обрядів культового та соціального змісту. Ритуал безмежно ширше поняття, адже вся наша поведінка в колективі своєрідний ритуал" [54, с.37].

Дослідник К. Лоренц підкреслює, що природа ритуалу надзвичайно давня, що ритуальні дії за своїми витоками подібні до ритуалу у тварин й покликані виконувати три основних функції:

1) визначення чи зняття агресії; 2) позначення кола «своїх», 3) відторгнення «чужих».

Ритуал настільки важливий для людини, що, в певній мірі, гіпотеза, про те, що поглиблення відшліфування, унормування мови відбувалося в руслі ритуалу, має певний сенс (див.54).

По В. Тернеру, *ритуал* — важливий засіб підтримання загальних норм поведінки та культурних цінностей, оскільки складна система ритуалів, поведінкових стереотипів, пов'язана із загальноприйнятими символами, наслідуваннями, сприйняттям навколишнього середовища та соціосфери, оскільки спирається на певні психо-соціальні доміанти. Можливо, тому виникають конфлікти поколінь чи різних соціальних прошарків суспільства, що мають за доміанти поведінки та світосприйняття різні символи.

В. Тернер підкреслював: «...ритуал та символіка — не просто епіфеномени, вони маскують глибинні соціальні та психологічні процеси та мають велику онтологічну цінність, що має певне відношення до стану людини» [54, с.137]. Розуміння поведінки сучасної людини (в більшості символічно-ритуальної) надзвичайно важливо й, вочевидь, пов'язано з розшифровкою та розкриттям походження ритуальних форм та символічних дій, закладених ще на початку цивілізації, певної культури. "Можливо, намагання зрозуміти витoki та причини формування тих чи інших символів набагато корисніші для нашого культурного зростання та самоусвідомлення, ніж уявляємо" [54, с.137].

Ритуали на початку історії людства були так би мовити, невербальними текстами культури людей, а саме знання ритуалів було символом, що визначав певним чином соціальну вагу індивідуума.

Ритуал магічно пов'язував людей з духовними субстанціями, маючи спочатку конкретну, цільову регламентовану дійову систему, що направляла енергію дії (слова) на оберег, захист, життя. Втрата сакрального магічного сенсу призводив до перетворення ритуалу в театралізоване дійство.

Поляки вважаються народом, який любить свята, дотримується традицій, підтримуючи давні звичаї, обряди, ритуали тощо. Старовинні обряди, особливо ті, які сходять ще до язичницьких часів, давно втратили свій магічний характер, ставши барвистим реліктом минулого і елементом гри.

Зв'язок із традиціями найсильніше відчувається під час святкування церковних свят – **Різдва** (*Boże Narodzenie*), **Воскресіння Христового** (*Wielkanoc*), **свята Тіла Господня** (*śwęto ciała pana*) під час якого організовуються ходи, або Дня Всіх Святих. Великою популярністю користуються масові паломництва до місць релігійного культу. Серед святих для католиків місць, перш за все, треба назвати ченстоховський монастир на Ясна-Гуре; для євреїв таким місцем є могила цадика в Лежайське, а для православних – Грабарка.

У календарі державних свят *найважливіше місце займають роковини отримання Польщею незалежності в 1918 р., яка відзначається 11 листопада, а також роковини ухвалення в 1791 р. першої польської конституції, яка відзначається 3 травня.* У ці дні, які згідно із законом вважаються вихідними, організовуються урочисті заходи, концерти і народні гуляння.

У ряді улюблених і культивованих в Польщі звичаїв варто назвати **Анджейки** –

день святого Анджея, в який святкують іменини всі, хто носить ім'я Анджей. Це остання розвага напередодні різдвяного посту, пов'язане не тільки з веселим гулянням, але також із ворожіннями з приводу наступаючого року. Найпоширенішим є ворожіння на воску: свічку, що горить, тримають над мискою з холодною водою, віск капає у воду, а по контурах застиглих крапель передбачають майбутнє.

Святом, яке в польській традиції посідає дуже важливе місце, є **Різдво** (Boże Narodzenie). Особлива атмосфера панує напередодні Різдва – на **Святвечір** (Вігилія, Wakacje). З цим днем пов'язана найбільша кількість обрядів, звичаїв і вірувань. Святвечір – сімейне польське свято. Велику роль в створенні святкової атмосфери виконує оформлення будинку або квартири. Головною прикрасою стає прикрашена ялинка, без якої важко представити свято Різдва. Але це одна з наймолодших святкових традицій. Перші ялинки з'явилися в Польщі в ХІХ ст., головним чином, в німецьких будинках і будинках городян євангельського віросповідання – вихідців з Німеччини. Поступово звичай наряджати до Різдва ялинку поширився по всій Польщі. Раніше польські будинки в святкові дні прикрашалися тільки гілками хвойних дерев.

З давніх давен в Польщі Святвечір Різдва Христового вважався завершенням такого дня, хід якого передбачає, як пройде весь майбутній рік. Отож, слід було прожити його в мирі та злагоді з домашніми та знайомими, нікого не засмучувати і проявляти знаки уваги і пошани. Традиція приготувань до святкового столу жива й сьогодні. Всю домашню роботу треба було закінчити до настання сутінків, перед вечерею, яка була і є найважливішим моментом Святвечора. Сигналом до початку урочистої вечері вважається поява на небі першої зірки. Святкуванню передують читання фрагмента Нового Завіту про народження Ісуса, потім всі діляться один з одним **облаткою** – освяченим хлібцем на знак єднання, любові, дружби і миру. Ділячись облаткою, люди бажають здоров'я, щастя і благополуччя. Схожий обряд, що символізує мир та згоду, існує серед сповідаючих православ'я, коли перед вечерею в Святвечір присутні розламують і діляться один з одним **проскурою** – прісним церковним хлібом.

Польська **вечеря** складається виключно з пісних блюд. Традиція диктує, що страв на столі повинне бути рівно 12, відповідно числу місяців в році, або за іншою версією – числу апостолів.

Стіл в Святвечір за старих часів і сьогодні суттєво відрізняються.

Сучасна вечеря напередодні Різдва рясна і різноманітна. Як правило, подається грибний бульйон або гарячий буряковий відвар з "вушками" – маленькими пельменями з грибною начинкою, густий грибний суп, пісне блюдо з тушкованої капусти (наприклад, капусту з грибами або вареники з капустяно-грибною начинкою), макаронні вироби з солодким маком, торти, тістечка, горіхи, а також компот із сухофруктів. Головними є рибні блюда, якими славиться польська кухня. У ній існує безліч способів приготування вишуканих і дуже смачних страв: супи, оселедцеві салати, риба під різними соусами, риба в сметані, холодець, риба печена, смажена і відварна зі спеціями. На святковому

столі не повинен відчуватися недолік в пирогах і десертах. Важко уявити польську вечерю в Святвечір без макового рулету, медових пряників, і десерту, приготованого з маку з медом, горіхами і родзинками, до якого подається хрустке домашнє печиво, що колись носило назву "ламаньце". До старовинних польських блюд, які подають в Польщі під час святкової вечері, належить **кутя** з перетертого маку, пшениці і меду. Присутність цієї магичної страви на столі напередодні Різдва символізує давній (ще язичницький) обряд єднання з душами померлих, який в день **зимового сонцестояння** відправляли наші предки.

З календарних зимових свят особливо шанобливі різдвяні сімейні — «**Роки**»; у їх обрядовості простежуються елементи магії скотарства, землеробства, культу предків.

КАРНАВАЛ

Відразу після різдвяних свят влаштовуються так звані "**ясельки**", любительські вистави, засновані на євангельських сюжетах. У селах ще можна зустріти ряджених, які ходять від будинку до будинку із зіркою на жердині, виконують колядки, балагурять, прагнуть розвеселити господарів, за що, за традицією, одержують "платню за візит". Раніше тих, що прийшли колядувати, пригощали ласощами зі святкового столу, зараз їм все частіше дають невеликі гроші. Ряджені часто розігрують сценки, так або інакше пов'язані з біблійними мотивами. Можна сказати, що постійними персонажами в цих сценках є: цар Ірод, Ангел, Біс, Смерть, іноді Циган, Ведмідь або Козел.

31 грудня під Новий Рік; за католицьким календарем **день святого Сильвестра**, яким відкривається сезон балів і маскарадів, час галасливих багатолюдних розважальних заходів з танцями, розіграшами і рясним пригощанням. Серед традиційних польських розваг, популярних і в наш час так званий "**куліг**", тобто катання на санях або, як його ще називали, "хоровод саней", який колись був однією з улюблених забав шляхти. Сани кружляли від двору до двору, а в кожному з них гостей чекало щедre пригощання, після чого починалися танці, що називається "до занепаду". Зараз куліги проходять скромніше. Катання закінчується гулянням біля багаття, під час якого їдять смажені на вогні ковбаски, м'ясо або традиційний польський *бігос*.

Карнавал закінчується бурхливим гулянням з вівторка на "*нопелясту*" *середу*, що зветься ще "*продавцем оселедців*". На вечерю подається, головним чином по-різному приготований оселедець як нагадування про прийдешній піст.

МАЖАННА

Як і в багатьох інших слов'янських народів, найдивніші польські традиції сягають язичницькій культурі. На першому місці – обряд «прощання» з Мажанною. Мажанна – це польське ім'я слов'янської богині, яку пов'язують із зимою і зі смертю. Хоча язичництво в Польщі давно зникло, цей популярний обряд зберігся до наших днів. Щороку, в перший день весни, люди роблять солом'яну ляльку, підпалюють її, а потім

топлять у річці. 10-метрову Мажанну зазвичай роблять з соломи і білого полотна і прикрашають кольоровими стрічками. Існує ряд правил, пов'язаних з опудалом Мажанни. Так, її не можна чіпати, поки вона знаходиться у воді, інакше з рук зникне сила. Після того, як опудало вирушило в воду, на річку не можна озиратися: цим ви можете накликати хвороби на себе і родичів. Мета ритуалу: прогнати зиму і прискорити пробудження природи. Свято прощання з зимою дуже нагадує білоруську та українську Масляну.

Звичайно "холодну Мажанну" одягають в біле полотняне плаття, прикрашають білими намистами і стрічками, а в Силезії – в справжнє весільне вбрання. У селах Мажанну носять по всіх будинках, а потім знімають з неї одяг і розкидають по полю. Мажанну проводжають з села однією дорогою, а іншою зустрічають так званий "маїк" – прикрашені кольоровими стрічками, намистами і кольорами зелені вітки, символізуючі весну. З приходом кожного нового сторіччя обряд проводів зими почав поступово набувати характеру гри, позбавленої магічної символіки. Сьогодні втоплення Мажанни стало розвагою, перш за все для дітей і підлітків, що влаштовують проводи зими 21 березня, в перший день астрономічної весни. У Польщі цей день називають "день прогульника" (оскільки школярі, правда, з дозволу вчителів і батьків, "прогулюють" заняття).

Яскраво відзначається **Великдень** (Wielkanoc). **Пальмова неділя** урочисто проголошується в костьолах всієї країни в пам'ять тріумфального в'їзду Ісуса до Єрусалиму. Головним атрибутом цього свята є "пальми", які, проте, мають мало спільного з пальмовими гілками, якими натовпи городян вітали Христа в Святому місті. У Польщі роль пальм виконують букети з самшиту, а також гілок верби (Вербова неділя в Україні). У деяких регіонах роблять "пальми" висотою в кілька метрів. Їх прикрашають стрічками, фарбованими травами, засушеними або штучними квітами. За старих часів вірили, що освячені під час молебня пальми мають особливі властивості, наприклад, виганяють хвороби. Після богослужіння віруючі легенько ударяли ними один одного, бажаючи при цьому міцного здоров'я, довголіття, багатства і щедрого урожаю.

У **Страсну суботу** віруючі приходять в храми, де священники благословляють їжу, призначену для святкового столу, тобто, так звані "свяченки", адже Великий Пост добігає кінця. У Польщі традиції освячення продуктів дуже давні, йдуть корінням в XIV сторіччя. Але якщо раніше святили тільки випеченого з тіста баранчика, то сьогодні в пасхальному кошику повинно бути, щонайменше, сім різних продуктів, кожний з яких має своє символічне значення. Хліб, що гарантує заможність і успіх, для християн, перш за все, символізує тіло Христове. Яйце є символом життя, що відроджується, перемоги життя над смертю. Сіль вважається мінералом, що дає життя та також відгонить злих духів. Копчене м'ясо забезпечує здоров'я, плодючість і матеріальне благополуччя. Сир символізує дружбу між людиною і силами природи, хрін – фізичну силу і міць. Кондитерські вироби (перш за все, пасхальні "баби", паски і мазурки) кладуться в кошик

останніми і вважаються символом різного роду здібностей і майстерності. Традиція велить, щоб вся випічка була домашньої роботи.

Прикраса яєць – це багатовікова традиція, пов'язана з Великоднем. Найстаріша польська "писанка", знайдена при розкопках в Острове, датується X століттям. Цікаво, що техніка виготовлення "писанки" майже не відрізняється від тієї, яку користуються в наші дні.

У польській культурі фарбовані пасхальні яйця стали елементом народного мистецтва, що характеризує окремі райони країни. Традиційні "писанки" роблять за допомогою інструменту у формі воронки, яким наносять орнамент з топленого воску, який після того, як висохне, не вбирає фарбу. У деяких районах країни яйця обклеюються білою серцевиною очерету або ж мініатюрнимивізерунками з паперу. У Помор'ї повсюдно відомі "крашенки", тобто яйця, фарбовані в один колір натуральними фарбами з листя, відвару деревної кори, цибульного лушпиння, шишок, кольорів мальви, ромашки, очерету, горіхової шкаралупи, кропиви і багатьох інших рослин. У Силезії фарбовані яйця прикрашають майстерними візерунками, видряпаними гострим предметом на фарбованій шкаралупі.

У минулому прикрасою пасхальних яєць займалися тільки жінки. Розписані узорами або фарбовані яйця одержували спочатку члени сім'ї і діти, а пізніше, в пасхальний тиждень – друзі і знайомі. Якщо хлопець або дівчина дарували один одному "крашенку", це означало доказ симпатії. Перед початком сніданку учасники гуляння діляться один з одним крутим яйцем.

Після пасхальної неділі настає, як водиться, понеділок, а з ним і "смігус-дингус" – обряд, під час якого хлопці поливають дівчат водою. Важко сказати, коли саме народився цей звичай, що зберігся до сьогоднішнього дня, і яке його первинне значення. Можливо, йшлося про акт очищення і збільшення плодючості. У багатьох районах водою поливали не тільки жінок і дівчат, але і землю, щоб не скупилася на урожай, а також корів, щоб давали більше молока. Якщо ви попалися під «мокру роздачу» – поставтеся до цього з радістю і вдячністю.

З пасхальними святами були пов'язані також різні місцеві традиції. У Кракові дуже популярним був (і залишається) так званий "емаус" – народне гуляння, яке влаштувалося в пам'ять шляху апостолів в містечко Емаус. Вуличні торговці розкладали на прилавках дешеві блискучі прикраси, свистки, іграшки і солодощі. Краківські підмайстри, а також молоді хлопці, що приїжджали в місто на "емаус" з навколишніх сіл, загравали з дівчатами, а також демонстрували свою молодецьку завзятість в паличних боях. Натовпи, що збиралися у костьолів, спостерігали ходи релігійних братств, що йдуть по тротуарах з бубною, з прапором братства і святими образами. Сьогодні на прилавках, окрім традиційних іграшок і виробів народного промислу, з'являються, на жаль, штамповані пластикові дрібнички, але все одно, "емаус" як і раніше приносить велику радість і малюкам і дорослим.

Із старовинних звичаїв, обрядів збереглися деякі сімейні (наприклад, весільні) і календарні.

Традиційний весільний цикл включав у минулому сватання, домовленість (на ній домовлялися про придане та ін.), заручени, вінчання, весільний бенкет. На весіллі протистояли дві «дружини» — жениха і нареченої, що склалися з їх родичів і друзів. У сучасному весіллі багато старих обрядів вже не виконуються, інші носять головним чином ігровий характер. Зберігся звичай мати дружок, але «дружини» нареченого і нареченої стали нечисленними. За традицією піклуються про те, щоб весільний бенкет був рясним, в деяких сільських районах до нього печуть ще обрядовий хліб — «*колач*», «*коровай*», дрібне фігурне печиво.

Дуже цікава польська традиція, пов'язана з весіллям, носить назву **Очепини** (oczepiny) – колоритні весільні забави. Якщо ви опинитеся на традиційному польському весіллі і почуєте слово "очепини", вважайте що вам пощастило. Вас чекають численні польські забави, веселі конкурси, жартівливі ігри та розваги.

Спочатку Очепини означали поширений у слов'ян ритуал, який символізував перетворення молодої з дівчини в заміжню жінку. За традицією, їй підстригали або вкорочували волосся, одягали очіпок. Цікаво зауважити, що обряд цей, по суті своїй спільний у всіх слов'ян, що прийняли християнство, означав магічну дію прикриття жіночого волосся, яке має магічну силу спокуси. Суттєва різниця в польському та українському варіантах обряду полягає в символі жіночності у кожній нації. Для українців більш вагомим є концепт одягу селянської жінки – хустина, для поляків концептуально визначним є символ одягу городянки, міщанки – очіпок.

Згодом обряд, що мав суттєве магічне, сакральне, а пізніше й соціальне значення, пережив суттєві зміни, і сьогодні «очепини» – це час шалених весільних забав. Зауважимо, що ще один обряд – обсіпання молодих дрібним зерном (житом, пшеницею), що веде свій початок з прадавніх слов'янських сакрально-магічних ритуалів на добро, достаток та плодючість, зберігшись в українців, певним чином змінився в новопольських весільних церемоніях. Відображуючи нові соціальні пріоритети, на польському весіллі молодих обсіпають й дрібними монетами, грошами.

Зберігається цікава традиція **Поправин** (poprawiny) – другий день весільної вечірки. Поправини (ще одне значення) – «обід з шампанським», хоча це не зовсім відображає суть події: шампанське на поправинах наливають рідко. А взагалі, поправини просто означають повторення весільної вечірки. Починаються вони на наступний день після самого весілля, а часто закінчуються на третій день. Ходять легенди про тижневі весільні гуляння у жителів польських Татр.

Ще мають місце надзвичайно давні, але властиві багатьом культурам, в історії яких було язичництво, ритуальні дії, що виконують функцію *заговорів та заклинань*. Це регламентовані магічні дійства (свого часу категорично заборонені церквою), що йдуть своїми коренями в сиву давнину. Перші свідчення про них у слов'ян зустрічаються в

літописних сводах та хроніках X ст.

О.О. Потєбня вбачав в цих народних ритуалах певний вираз древнього поетичного мислення. За його визначенням, вони — «словесное изображение пожелания (любви, брака, устранение соперника) через сравнение» [35, с.147]. Існують різні думки про виникнення заговорів на основі візантійських апокрифів (О. Веселовський), на основі халдейських книг (В. Міллер), на основі чернокнижництва. Прийнятною, на наш погляд, є думка, що в заговорах закодовані рештки давніх сакральних знань, що незворотно зникли, чи тих, що ще існують у зашифрованому вигляді в старовинних текстах.

Наприклад, до цього часу існує в народній ментальній культурі поняття "*зурочити, уроки, пристрїт, навроки, зле око*", що демонструє специфічний різновид шкоди, що відбувається або візуальним шляхом (через *зле око*), або через магичні заклинання (*уроки, навроки, порча* – мотивується від прсл. **rekti* "говорити, промовляти"; гіпот. від гот., *wrohjan* "звинувачувати, бажати зла").

Зауважимо, що в польській мові, так само як і в українській, дані магичні явища теж пов'язані або зі злим оком, або особливими вербальними формами (пор. пол. *zauroczys, urok, zle oko*).

Обряди на зняття нанесеної шкоди теж схожі, що демонструють відповідні прими, фраземи, прислів'я тощо (пор.: *злий пристрїт на злого пса // на пса urok*).

Похоронна обрядовість поляків скоротилася, але, як і раніше, носить подвійний характер — сімейно-споріднений і суспільний.

У всій Польщі щорічно 2 листопада відзначають **День поминання**: у костьолах служать панахиди, всі прагнуть відвідати могили своїх родичів, навіть якщо треба для цього приїхати здалеку. На могилах і перед пам'ятниками на вулицях і площах запалюють свічки і лампади.

Деякі традиційні народні свята мають інше значення, ніж раніше. Наприклад, **дожинки** стали всенародним **святом урожаю**. Відзначають нові свята — День моря, День шахтаря, День дитини і ін.

У Польщі живі традиції народної творчості: скульптура, різьблення, живопис на склі, вирізування *вицинанок* — узорів з паперу, вишивка, кераміка, ткання і плетіння. Народні мотиви використовують в своїй творчості багато художників-професіоналів. Багато усна народна творчість (обрядові, календарні, ліричні, сімейні, трудові пісні, легенди, балади, байки, казки, прислів'я і ін.). Польські народні танці — *полонез*, *краков'як*, *мазурка* тощо – в дещо трансформованому вигляді поширились у всій Європі. Народні танці, пісні і музика увійшли до репертуару сучасних професійних і самодіяльних колективів. Народні танцювальні і пісенні мелодії звучать в творах польських композиторів.

Багато польських традицій пов'язано з приготуванням їжі. І не тільки приготуванням, але і заготовками. Жителі Речі Посполитої відчують справжню пристрасть до походів в ліс за ягодами й грибами. І не дивно: близько 30% території

країни покрито густими лісами. Тому збирати гриби – це один з найбільш звичних способів літнього відпочинку. Польські страви з грибів – справжні ласощі.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ:

1. Що таке обряди та ритуали? Які концепції походження існують в сучасній науці?

2. Назвіть основні традиційні свята в Польщі? Які з традиційних обрядів та ритуалів зберігають зв'язок з язичницькими віруваннями?

3. Які лінгвокультурологічні та країнознавчі особливості демонструють заговори та заклинання?

4. Про що свідчить певна схожість традиційних обрядів, ритуалів у різних народів? Що демонструє наявність специфічних відмінностей?

РОЗДІЛ 3. Мовні одиниці, що несуть культурний компонент і демонструють специфічні національні реалії

Як уже зазначалось, одним з предметів вивчення лінгвокраїнознавства є фоніві лінгвістичні знання. Традиційно в мовній системі виділяються наступні структурні рівні: фонологічний, граматичний (морфолого-реляційний та синтаксичний), словотворчий, лексичний та фразеологічний.

Семантиці одиниць всіх мовних рівней властивий той культурний компонент, дослідження якого й формує власне фоніві лінгвістичні знання. Однак цілком очевидно, що найбільш яскраво національний культурний фактор виявляє себе в сфері лексики. Культурний компонент яскраво спостерігається також у фразеологізмів та елементів пареміологічного фонду (прислів'я, крилаті вислови тощо). До лінгвістичних особливостей мови, що вивчаються в лінгвокраїнознавчому аспекті, в посібнику віднесені й безеквівалентні мовні одиниці (за Є. Верещагіним та В. Костомаровим — "обозначения специфических для данной культуры явлений, национальных реалий"), символи, стереотипи тощо.

1. Безеквівалентні мовні одиниці (див. 13) — це слова та вирази, що слугують для "обозначения специфических для данной культуры явлений, национальных реалий".

Наприклад, *плахта, вареники, гопак, оселедець* (укр.), *tazanna, etaus, oszerpinu, hejnał, kabanos, kabala, kłops* (польськ.) тощо.

Національно-культурна своєрідність номінативних одиниць може виявлятися не тільки в наявності безеквівалентних одиниць, але й у відсутності в інших мовах адекватних слів та значень, тобто (за Ю. Сорокиним) *лакунах* — білих плямах на семантичній мапі мови.

Наприклад, в російській мові лексема *понева* не має адекватної одиниці в українській, так само як в українській лексема *плахта* не має відповідного денотата в російській. Означені мовні явища не виконують ролі культурних стереотипів, а просто називають предмети культури. В польській мові назви поверхів у будинку (демонструється лексемою *piętro*; перший поверх - *parter*) не відповідають тому, як це відбувається в українській мові, де немає специфічної назви першого поверху у будинку.

Цікавим в даному аспекті є факт наявності в українській мові денотата «*по-батькові*» (рос. "отчество"), що є відсутнім в польській мові і має, відповідно, культурно та історично зумовлені причини (спільні для східних слов'ян). Це мовне явище є культурнозначущим (в аспекті зіставлення з іншими мовами, де просто не існує даного поняття). Зауважимо, що під впливом європейських мов в українській мові формується тенденція звертання без "по батькові", з додаванням специфічного "пане", "пані".

2. **Пареміологічний фонд мови** [прислів'я, вислови, символи тощо. (див. част.2 посібника)] та **фразеологізми** -- цінне джерело відомостей про культуру народу, оскільки в них (як зауважив Б. Ларін) завжди тим чи іншим чином демонструються погляди, моральні установки народу, особливості суспільного ладу, ідеології епох).

В лінгвокраїнознавчому аспекті фразеологізми розглядаються як спільна назва відтворюваних у готовому вигляді словосполучень та речень, в яких цілісність значення домінує над роздільністю складових компонентів слів.

Фразеологізми характеризуються відносно постійною граматичною формою. Більшість Ф. мають яскраву експресивність та емоційно-оцінювальне значення. Ф. використовуються в різних функціональних різновидах мови, але частіше за все в розмовному та літературно-художньому стилях.

В лінгвістичному аспекті визначальною властивістю Ф. є відтворюваність, здатність видобуватися з пам'яті на кшталт окремого слова.

Розділяючи концепцію видатного російського лінгвіста В.В. Виноградова, більшість учених виділяє чотири типи фразеологізмів (в залежності від міри семантичного злиття, єдності, цілісності чи аналітичності значення):

1. Фразеологічні зрощення (pl. Zrosty frazeologiczne) – Ф., значення яких на синхронному рівні неможливо вивести зі значень складових компонентів. Напр., *точити баляси, байдики бити*.

Польська лінгвістична наука дає наступне визначення:

zrosty frazeologiczne – struktury słowne ostateczne skostniałe, o znaczeniu całościowym, zupełnie niezależnym od znaczeń składników (Див. 21). Na przykład: *chłop na schwał* "dobrze zbudowane, wysoki, silny mężczyzna", *przepaść z kretesem* "przepaść zupełnie, całkowicie, doszętnie".

Фразеологічні зрощення (pl. zrosty frazeologiczne) відносять до ідіоми (idiomy).

2. Фразеологічні єдності (pl. Skupenia frazeologiczne) – Ф., цілісне значення яких можна вивести зі слів-компонентів, але не безпосередньо, а через образне уявлення. Напр., *сісти в калюжу, позичити в Сірка очі*.

Польська лінгвістична наука дає наступне визначення:

Skupenia frazeologiczne – struktury o znaczeniu całościowym, charakteryzujące się dużą stałością, ale ich znaczenie może być przynajmniej częściowo motywowane dosłowną treścią konstrukcji. (Див. 21). Na przykład:

kopać (pod kim) dolki "próbować potajemnie zaszkodzić komuś swoim postępowaniem"; *ciosać (komu) kolki na głowie* "męczyć kogoś psychicznie, na przykład robiąc mu wymówki lub natarczywie go coś prosić".

3. Фразеологічні сполучення (pl. Połączenia frazeologiczne) – структурно-семантичний тип Ф., значення яких виводиться зі значень складових компонентів.

До складу таких Ф. входять слова з вільними та фразеологічно зв'язаними значеннями. Фразеологічно зв'язаними є слова, що поєднуються синтагматично з одним чи кількома словами. Напр., *карі очі*, *буланий кінь* тощо.

Польська лінгвістична наука дає наступне визначення:

Polączenia frazeologiczne – związki mniej ujednoczone w porównaniu z dwoma pierwszymi typami. Nie mają one znaczenia całościowego, ich znaczenia da se, wyprowadzić ze znaczeń składników. Zazwyczaj jeden z członów połączenia frazeologicznego ma znaczenia przenośne. Na przykład:

lewe dokumenty "nelegalne dokumenty", "*czarna rozpacz*".

Цікавим в лінгвокультурологічному та краєзнавчому аспектах є аналіз Ф (за В. Масловою) з точки зору наявності в них національних *денотатів* [лексем, що означають суто національні явища, поняття, предмети, особливості побуту, наприклад: *плахта*, *вареники*; *побити горщики*, *змазати салом чоботи* (укр.), *emaus*, *bigos* (польськ.)], *коннотації* [національного переосмислення і образної фіксації певних подій, наприклад: *біло-сердечні*, *помаранчеві* (політ. терміни. (укр)); *królestwo "kongresowe"*, *na dwoje babkawrosiła* (польськ)] та *загальнокультурних асоціацій*, зв'язків із загальносвітовою культурою та літературою, наприклад: *нести свій хрест*, *собака на сні*; *przebroczyć Rubikon*, *stajnia Augiasza* тощо.

Польський лінгвіст S. Skopeczka представляє формальну класифікацію Ф., виділяючи фразеологічний *вираз (wyrażenie)*, *зворот (zwrot)* та *фразу (frazę)*.

wyrażenie – to zespół co najmniej dwu wyrazów i mających charakter nominalny (imienny), na przykład:

carna rozpacz, *wielce szanowny*.

Swoista podgrupą są wyrażenia porównawcze, na przykład: *siwy jak gołąb*.

zwrot – to zespół wyrazów powiązanych składniowo, w którym człon podstawowy ma charakter werbalny. Członem podstawowym zwrotu jest czasownik lub imiesłów przysłówkowy, na przykład:

wołać wniebogłosy, *wziąwszy pod uwagę*.

Podgrupą zwrotów są zwroty porównawcze, na przykład: *pić jak szewc*.

Fraza – to zespół wyrazowy złożony z członów nominalnych i werbalnych, mający postać zdania, na przykład: *słońce wschodzi*.

Do fraz należa również przysłowia, porzekadła, a także jednostki mające źródła literackie (pisane) maksymy, sentencje.

ПИТАННЯ:

1. Що таке пареміологічний фонд мови?
2. Що в сучасній лінгвістичній науці називається фразеологізмами? Чому вивчення Ф. є настільки важливим в лінгвокраїнознавчому аспекті?
3. В чому полягає класифікація Ф в концепції В. Виноградова?
4. На чому ґрунтується класифікація Ф за S. Skorupka?
5. На які особливості Ф у лінгвокультурологічному та краєзнавчому аспектах звертає увагу В. Маслова?

ЗАВДАННЯ:

1. Підберіть до представлених нижче українських фразеологізмів адекватні польські Ф. О. Проаналізуйте з позицій концепцій В. Маслової та S. Skorupka:
 - класифікуйте за формальними ознаками
 - визначте Ф. з національними денотатами
 - визначте Ф. з національною конотацією
 - визначте Ф. з наявними загальнокультурними асоціаціями.

Пани б'ються, а в хлопів чуби тріщать

Біда навчить коржі з салом їсти

Блекоти наївся

Дивитися вовком

Байдикувати, ханьки м'яти

Щосили, що є духу

Сама шляхетність

В цупких руках

Ворожити на кавовій гущі

Хитрик

Кінь воліві не товариш

Дурна голова

Брити чуба

Макітра варить

Назвався грибом – лізь у кіш

Не той хліб, що на столі, а що в коморі

Робити, як мокре горить

Приший кобилі хвіст

Алчущі і жаждущі

Аннібалова клятва

Нить Аріадни
Буриданів осел
Варфоломійвська ніч
Спокушати
Голос волаючого в пустелі
Гордіїв вузол
Око за око, зуб за зуб
Прокрустове ложе
Сіль землі
Хома невірний
Юдоль смутку
Яко наг, яко благ
Яко тать в нощі

2. Дайте семантичне пояснення представленим безеквівалентним одиницям лексичного фонду польської мови

emaus, baka, baleton, emigus-dyngus, barborka, barszcz, bulka, ciuciubabka, ciuraga, dozynki, fajka, fujarka, kabanos, kłops, kołduny, potrawka, żur, hejnał.

3. Представлені польські фразеологізми проаналізуйте з позицій концепцій В. Маслової та S. Skorupka (класифікуйте за формальними ознаками, визначте Ф. з національними денотатами, визначте Ф. з національною конотацією, визначте Ф. з наявними загальнокультурними асоціаціями); визначте (за В. Виноградовим) фразеологічні єдності, зрощення, сполучення

ostatni krzyk mody, sodoma i gomora, umywac' ręce, pogoda pod psem, siedzieć na walizkach,

licho nie śpi, oczy wychodzą komuś z orbit, cicho jak makiem zasiał, jak w aptece, palce lizać, czerwony jak burak, niedaleko pada jabko od jabłoni, leży jak kłoda, głuchy jak pień, przebroczyć Rubikon, widać jak na dłoni, liczo kogoś opętało, pojąć na zieloną trawkę, stajnia Augiasza, narobić bigosu, na dwoje babka wrosiła, dziesiąta woda po kiśelu, manna z neba, bez piątej klepki, jakego świat nie widział, wpaść jak śliwka w kompot, na sto procent, kurza pamięć, pić jak szewc, wziąwszy pod uwagę, carna rozpacz, wielce szanowny, śiwy jak gołąb.

Бібліографія

1. Андрущенко І.В. *POLSKA. Польща. Країнознавствою*. — Київ, 2016.
2. Арутюнова Н.Д. *Язык и мир человека*. — М., 1998.
3. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. — Воронеж, 1996.
4. Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. — СПб., 1993.
5. Бенвенист Э. *Общая лингвистика*. — М., 1974.
6. Бенвенист Э. *Словарь индоевропейских социальных терминов*. — М., 1995.
7. Бодуэн Де Куртэне И.А. *Избранные труды*. — М., 1963. — Т. 2.
8. Бромлей Ю.В. *Этнос и этнография*. — М., 1973.
9. *Введение в этническую психологию*. — СПб., 1995.
10. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. — М., 1996.
11. Вежбицкая А. *Семантические универсалии и описание языков*. — М., 1999.
12. Вейсгербер Й.Л. *Родной язык и формирование духа*. — М., 1993.
13. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. *Лингвострановедческая теория слова*. — М., 1980.
14. Виноградов В.В. *Из истории слов*. — М., 1994.
15. Воробьев В.В. *Лингвокультурология*. — М., 1997.
16. Выготский Л.С. *Мышление и речь // Собр. соч.: В 6 т.* — М., 1982. — Т. 2.
17. Гумбольдт В. *О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества // Избр. труды по языкознанию*. — М., 1984.
18. Гумбольдт В. *Язык и философия культуры*. — М., 1985.
19. Гюлюмянц К.М. *Фольклорные элементы во фразеологии современных славянских языков*. — Минск, 1978.
20. Касевич В.Б. *Культурно-обусловленные различия в структурах языка и дискурса // XVI Congries International des Linguistes*. — Paris, 1997.
21. Кравчук А. *Лексикологія і культура польської мови*. — Киев, 2011.
22. Копыленко М.М. *Основы этнолингвистики*. — Алматы, 1995.
23. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. *О контурах новой парадигмы знания в лингвистике // Структура и семантика художественного текста. Доклады на VII Международной конференции*. — М., 1999.
24. *Культура и история. Славянский мир*. — М., 1997.
25. Лотман Ю.М. *Несколько мыслей о типологии культур // Языки культуры и проблемы переводимости*. — М., 1987.
26. Лурия А.Р. *Язык и сознание*. — М., 1979.
27. Маркарян Э.С. *Теория культуры и современная наука (логико-методологический анализ)*. — М., 1983.
28. Морковина И.Ю., Сорокин Ю.А. *Национально-специфическое в межкультурной*

- коммуникации // *Антипов Г.А. и др.* Текст как явление культуры. — Новосибирск, 1989.
29. *Маслова В.А.* Введение в лингвокультурологию. — М., 1997.
30. *Маслова В.А.* Связь мифа и языка // *Фразеология в контексте культуры.* — М., 1999.
31. *Мурзин Л.Н.* О лингвокультурологии, ее содержании и методах // *COLLEGIUM.* — 1997. — № 1.
32. *Мыльников А.С.* Картина славянского мира: Взгляд из Восточной Европы. — СПб., 1996.
33. *Опарина Е.О.* Лексика, фразеология, текст: Лингвокультурологические компоненты // *Язык и культура.* — Вып. 2. — М., 1999.
34. *Постовалова В.И.* Язык как деятельность: Опыт интерпретации концепции В. Гумбольдта. — М., 1982.
35. *Потебня А.А.* Эстетика и поэтика. — М., 1976.
36. *Потебня А.А.* Символ и миф в народной культуре. — М., 2000.
37. *Пропи В.Я.* Морфология сказки. — Л., 1928.
38. *Радченко О.А.* Язык как мирозерцание: Лингвофилософская концепция неогумбольдтианства. — М., 1997. — Т. 1, 2.
39. *Руденко Д.И.* Лингвофилософские парадигмы: Границы языка и границы культуры // *Философия языка: в границах и вне границ.* — Харьков, 1993.
40. *Савельев В.В.* Очерки прикладной культурологии: Генезис, концепция, современная практика. — М., 1983. — Ч. 1.
41. *Сепир Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М., 1993.
42. *Серио П.* В поисках четвертой парадигмы // *Философия языка: в границах и вне границ.* Вып. 1. — Харьков, 1993.
43. *Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю.* Национально-культурная специфика художественного текста. — М., 1989.
44. *Сорокин Ю.А.* Введение в этнопсихолингвистику. — Ульяновск, 1998.
45. *Соссюр Ф.* Курс общей лингвистики // *Труды по языкознанию.* — М., 1977.
46. *Сумцов Н.Ф.* Символика славянских обрядов. — М., 1996.
47. *Тайлор Э.Б.* Первобытная культура. — М., 1989.
48. *Тарланов З.К.* Этнический язык и этническое видение мира // *Язык и этнический менталитет.* — Петрозаводск, 1995.
49. *Телия В.Н.* Русская фразеология. — М., 1996.
50. *Тойнби А.* Постижение истории. — М., 1996.
51. *Толстой Н.И.* Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. — М., 1995.
52. *Топоров В.Н.* Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического. — М., 1995.
53. *Трубачев О.Н.* История славянских терминов родства. — М., 1959.

54. *Тэрнер В.* Символ и ритуал. — М., 1983.
- 54 *Философский энциклопедический словарь.* — М., 1983.
55. *Фрумкина Р.М.* Культурологическая семантика в ракурсе эпистемологии // Известия Академии Наук. Сер. «Литература и язык». — Т. 58. — 1999. — № 1.
56. *Фрэзер Дж.* Фольклор в Ветхом завете. — М., 1993.
57. *Хёйзинга Й.* Homo ludens. В тени завтрашнего дня. — М., 1992.
58. *Хроленко А.Т.* Поэтическая фразеология русской народной лирической песни. — Воронеж, 1981.
59. *Чмыхов И.А.* Истоки язычества Руси. — Киев, 1990.
60. *Этнолингвистический словарь славянских древностей.* — М., 1984.
61. *Юнг К.Г.* Архетип и символ. — М., 1991.
62. *Bartmiski E.* Stereotyp jako przedmiot lingwistyki // Z problemow frazeologii polskiej i slowianskiej. — Wroclaw, 1985.
63. *Dubisz S.* Język - historia - kultura. — Warszawa, 2007.
64. *Klemensiewicz Z.* Historia języka polskiego / Z. Klemensiewicz. — Warszawa, 1985. — 265 s.
65. *Kopertowska D.* Analiza stylistyczno-językowa tekstu / D. Kopertowska. — Kielce, 1992. — 252 s.
66. *Lehr-Spławiński T.* Język polski. Pochodzenie, powstanie, rozwój / T. Lehr-Spławiński. — Warszawa: PAN, 1978. — 452 s.
67. *Miodunka W.* Podstawy leksykologii i leksykografii / W. Miodunka. — Warszawa, 1989. — 237 s.
68. *Wieczorkiewicz B.* Sztuka mówienia / Red. Z. Kurzowa. — Warszawa, 1977. — 178 s.
69. *Wierzbicka A.* O języku dla wszystkich / A. Wierzbicka. — Warszawa, 1967. — 210 s.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ ДИСЦИПЛІНИ "ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВО ПОЛЬЩІ"

1. Підхід до наукових досліджень в аспекті порівняльно-історичної, системно-структурної, антропоцентричної парадигм.
2. Охарактеризуйте задачі та проблеми, що стоять перед етнолінгвістикою, соціолінгвістикою, когнітологією, лінгвокультурологією.
3. Лінгвокраїнознавчий аспект вивчення мови. Предмети дослідження лінгвокраїнознавства.
4. Поняття обрядів та ритуалів. Концепції походження в сучасній науці.
5. Назвіть основні традиційні свята, обряди та ритуали в Польщі.
6. Що таке пареміологічний фонд мови?
7. Фразеологізми. важливість вивчення Ф. в лінгвокраїнознавчому аспекті?
8. Класифікація фразеологізмів в концепції В. Виноградова?
9. Класифікація фразеологічних одиниць за S. Skorupka?
10. Особливості класифікації Ф. в лінгвокультурологічному та краєзнавчому аспектах в концепції В. Маслової?
11. Перше об'єднання польських земель. Династія П'ястів
12. Запроваджено християнства римського права на теренах Польщі
13. Держава Польське Королівство. Поняття: «шляхта», «магнати».
14. Які міста виконували функцію столиці Польщі в ранній історичний період?
15. Пояснити поняття: "німецьке духівництво", "іmunітет церкви"
16. Пояснить суть понять: "сеньйорат", "чинші", "міське право".
17. В чому полягає суть "Кошицького привілею", податку "два гроши"?
18. В чому полягає історичне значення Кревської унії?
19. Охарактеризуйте історичне значення Грюнвальдської битви.
20. В чому полягає суть "Нешавського привілею"?
21. Історичні події, що спричинили процес формування польської нормативної, державної, літературної мови?
22. В чому полягає історичне значення Люблінської унії?
23. Пояснить історичне значення «Генріхових артикулів».
24. "Річ Посполита". Етимологія назви держави та державного устрою "шляхетська демократія"
25. Що означають поняття: "реформація", "контрреформація", "протестантизм", "єзуїти"?
26. Лівонська війна.
27. В чому полягає історичне значення Брестської унії?
28. Охарактеризуйте визвольну війну під проводом Б. Хмельницького, її історичні

наслідки.

29. В чому полягає історичне значення Андрусівського перемир'я?
30. Яка історична роль Північної війни?
31. Перша польська конституція
32. В чому полягала історична суть Трактату про поділ польських земель
33. В результаті яких історичних причин створене Варшавське князівство?
34. Який історичний документ отримав назву "Кодекс Наполеона"?
35. Королівство Польське "конгресове".
36. "Декабристи". Їх історична роль відносно державності Польщі
37. Польське повстання 1830-31 рр.
38. «Польське питання» в середині ХІХ ст.
39. Що означають поняття: "онімечення", "русифікація"?
40. Початок І світової війни.
41. Офіційні урядові заяви в Росії про право поляків на державну незалежність.
42. В чому полягає історична суть Варшавського договору 1920 р.?
43. Історична суть Ризького мирного договору 1921 р.
44. В чому полягає історична суть Версальського мирного договору 1919 р?
45. Документ під назвою "Пакт Молотова- Рібентропа".
46. Польська армія в часи ІІ Світової війни.
47. Коли, за яких умов була створена Польська Народна республіка?
48. Що означає абревіатура ПОРП? Її завдання та функції.
49. Що таке "Варшавський договір" та Рада Економічної Взаємодопомоги?
50. Назвіть рік входження Польщі до Європейського Союзу.
51. Поняття наукової парадигми